

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Красноармійський індустріальний інститут
державного вищого навчального закладу
«Донецький національний технічний університет»

**Курс лекцій з «Цивільного права
(Договірні відносини) »**
для студентів напрямів підготовки
0501- Економіка підприємства, 0502 – Менеджмент

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Красноармійський індустріальний інститут
державного вищого навчального закладу
«Донецький національний технічний університет»

**Курс лекцій з «Цивільного права
(Договірні відносини)»**
для студентів напрямів підготовки
0501- Економіка підприємства, 0502 – Менеджмент

Розглянуто на засіданні
кафедри СГП КП ДонНТУ
протокол № 6 від «31» 01 2012

Затверджено на засіданні
навчально-видавничої
ради ДонНТУ
протокол № 1 від «28» 02 2012

Красноармійськ – 2012

Курс лекцій з «Цивільного права (Договірні відносини) » для студентів напрямів підготовки 0501- Економіка підприємства, 0502 – Менеджмент / укладач: Пархоменко М.М. асистент кафедри СГП КП ДонНТУ. – Красноармійськ: КП ДонНТУ, 2012. - 57с.

В курсі лекцій представлені: конспект лекційного курсу з цивільного права (договірне право), практичні завдання для опрацювання лекційного матеріалу, критерії оцінки знань студентів, список рекомендованої літератури.

Укладач: асистент Пархоменко М.М.

Рецензент: Василенко А.І., старший викладач

Відповідальний за випуск: завкафедри СГП КП ДонНТУ Дяченко Н.І.

Зміст

1.	Загальні положення	6
2.	Конспект лекцій (Договірні відносини)	8
3.	Критерії оцінки знань студентів	47
4.	Практичні завдання для опрацювання лекційного матеріалу	48
5.	Список рекомендованої літератури	55

1. Загальні положення.

Цивільне право — це мистецька і витончена галузь права, коріння якої виходить з далекого минулого і яка ґрунтується на одвічних правових цінностях. Робота над новим Цивільним кодексом України та його прийняття сприяли утвердженню ідеології приватного права і стали реальною відповіддю на мрії та надії громадян нашої незалежної держави. За своєю сутністю Цивільний кодекс України став не тільки необхідним елементом подальшого реформування нашого суспільства, а й могутньою інтегруючою силою такого реформування. Справа в тому, що Цивільний кодекс — це не звичайний закон порівняно з іншими, з першого погляду, однотипними "базовими" кодифікованими документами. За низкою положень цей кодекс не поступається значенням Конституції, конституційним законам, і тому в деяких країнах його справедливо називають "економічною конституцією".

Така оцінка цивільного права — не просто емоції, а факт, підтверджений життям. Історичні факти свідчать про те, бурхливому, інколи стрибкоподібному розвитку ринкової економіки і демократичних інститутів та становленню громадянського суспільства у всіх країнах незмінно передувало утвердження в суспільстві цивільного права. Яскраві приклади цього — Французький цивільний кодекс (кодекс Наполеона, прийнятий у 1804 р.), а також Німецьке цивільне уложення (прийняте у 1896 р.).

Під час вивчення дисципліни «Цивільне право» студенти повинні засвоїти загально визнані цивілістичні постулати, опанувати інструментарій, навчитися самостійно аналізувати його законодавче оформлення, оволодіти навичками практичного застосування цивільно-правових знань, що і становить мету викладання дисципліни. Головними завданнями курсу є сприяння формуванню у студентів уміння орієнтуватися в системі джерел цивільного права, аналізувати й узагальнювати вивчений матеріал.

Зміст програми вивчення дисципліни «Цивільне право» охоплює загальну і особливу частини цивільного права, а також вивчення і аналіз норм цивільного права зарубіжних країн.

При вивченні дисципліни поєднуються аудиторні заняття і поза аудиторна самостійна робота студентів. Аудиторні заняття проводяться у формі лекційних, семінарських та практичних занять. Зміст самостійної роботи визначається тематичним планом вивчення дисципліни, методичними матеріалами та завданнями викладача.

Перевірка засвоєних знань, набутих навичок і вмінь студентів відбувається у формі поточного, модульного та підсумкового контролю.

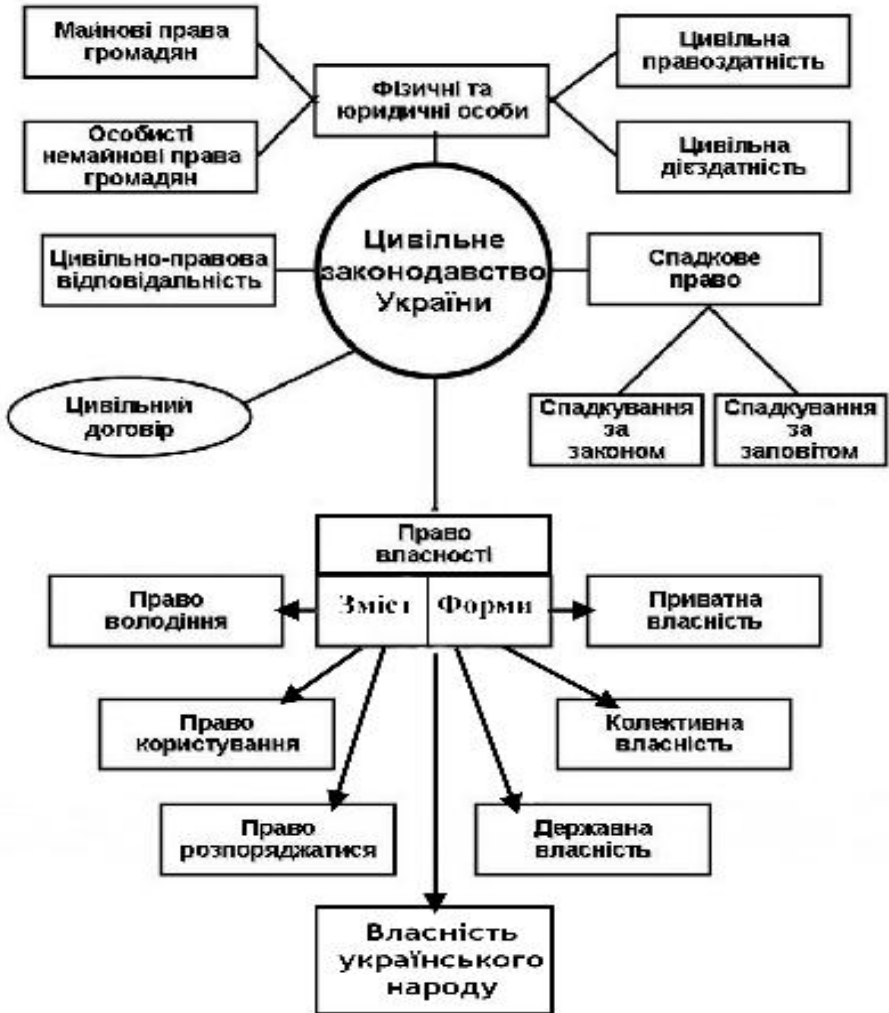
Поточний контроль передбачає активну участь у семінарських заняттях та роботу в аудиторії під час лекцій.

Модульний контроль здійснюється після опанування визначного у структурі курсу обсягу знань (двічі на семестр).

Підсумковий контроль здійснюється у формі заліків або іспитів по закінченню семестру.

В курсі лекцій надані базові лекції загальної частини цивільного права, визначена ключова термінологія, контрольні питання, список рекомендованої літератури.

Обсяг курсу «Цивільне право» передбачає 113 годин аудиторного навантаження та 170 годин СРС (в тому числі – курсову роботу у другому модулі УІ семестрі).

2. Конспект лекцій (Договірні відносини)

Тема 1: Поняття та сутність, види цивільного договору.

Однією з найпоширеніших підстав виникнення зобов'язань закон називає договір. Як юридичний факт договір належить до числа правомірних дій, що вчиняються з волі його учасників і спрямовується на виникнення, зміну чи припинення цивільних прав або обов'язків. Проте роль договору не обмежується тільки тим, що він впливає на динаміку цивільних правовідносин (породжує, змінює або припиняє їх). Відповідно до вимог Цивільного кодексу України, звичаїв ділового обігу, вимог розумності та справедливості договір також визначає зміст конкретних прав та обов'язків учасників договірного зобов'язання. В цьому розумінні договір є засобом регулювання поведінки цивільних правовідносин.

У сучасних умовах зростає роль договору як універсальної та найбільш доцільної форми опосередкування товарно-грошових відносин.

Визначальним моментом договору є домовленість сторін. Кожна особа вільна у своєму виборі укласти чи не укласти договір. Свобода договору передбачає вільний вибір контрагента. Сторони вільні у виборі виду договору. Вони можуть укласти як договір, безпосередньо передбачений Цивільним кодексом України чи іншим нормативним актом, так і договір, який поєднує ознаки кількох видів договорів, так званий змішаний договір.

У сторін є можливість виявити своє бачення змісту договору. Вони можуть відмовитися від традиційних положень і перерозподіляти обов'язки в договорі на свій розсуд. Але договір є завжди обов'язковим для виконання сторонами.

Оскільки договір є різновидом правочину, то класифікувати договори можна за тими ж критеріями, що й правочини (односторонні, двосторонні і багатосторонні, консенсуальні й реальні, сплатні й безплатні, абстрактні й казуальні тощо).

Систему цивільно-правових договорів за юридичною та економічною ознаками можна побудувати на тих же засадах, що й систему зобов'язань, які виникають із договорів, наприклад: 1) договори про передачу майна у власність (купівля-продаж, поставка, контрактація, міна, дарування, рента, постачання енергетичних ресурсів тощо); 2) договори про передачу майна у тимчасове користування (майновий найм, оренда, лізинг, позичка тощо); 3) договори на виконання робіт (побутовий підряд, підряд на капітальне будівництво, на виконання проектних і розвідувальних робіт, з виконання аудиторських робіт тощо); 4) договори на передачу результатів творчої діяльності (авторські, ліцензійні договори, договори на передачу науково-технічної продукції тощо); 5) договори про надання послуг з перевезень (залізничних, морських, річкових, повітряних, автомобільних, морським та річковим буксируванням); 6) кредитні договори (позика, кредит, банківський вклад, банківський рахунок, факторинг, розрахунки); 7) договори зі страхування (майнове та особисте страхування); 8)

договори з надання послуг (доручення, комісія, експедиція, зберігання, охорона тощо); 9) договори про сумісну діяльність, комерційна концесія.

Договір - це взаємна угода, тому в ньому містяться окремі положення, умови, які визначають права та обов'язки сторін. Сукупність цих умов, погоджених між сторонами, становить зміст договору.

Традиційно в цивільному праві розрізняють істотні, звичайні й випадкові умови договору. Ця класифікація має не лише теоретичне, а й практичне значення, особливо тоді, коли йдеться про встановлення самого факту укладення договору.

Істотними умовами договору є умови, без погодження яких договір взагалі не вважається укладеним. Істотні умови договору визначаються в законі, разом з тим ними можуть стати будь-які умови, на погодженні яких наполягає та чи інша сторона. Так, для договору купівлі-продажу істотними умовами є предмет, ціна, кількість, якість. Для договору майнового найму крім предмета і ціни істотною умовою є також строк договору.

Звичайні умови — це умови, які традиційно, за звичаєм, включають до договору. Від істотних вони відрізняються тим, що не потребують окремого погодження і про них не обов'язково застерігати у тексті договору. Наприклад, якщо в договорі майнового найму сторони не обумовили, хто з них — наймодавець чи наймач — буде проводити поточний ремонт зданого в найм майна, то діятиме диспозитивне правило, зазначене чинним законодавством, а саме: обов'язок проводити за свій рахунок поточний ремонт покладатиметься на наймача.

Випадковими умовами прийнято вважати умови договору, погоджені сторонами у відступ від положень диспозитивних норм або з метою вирішення питань, що взагалі не врегульовані законодавством. Наприклад, якщо за договором майнового найму обов'язок проводити поточний ремонт сторонами було покладено на наймодавця, то ця умова для цього конкретного договору і буде вважатися випадковою.

Всі умови — істотні, звичайні, випадкові — після укладення договору стають однаково обов'язковими і сторони повинні їх дотримуватися.

У визначенні змісту договорів, важливу роль відіграють типові, або взірцеві, договори. Типові, або взірцеві, договори є уніфікованим засобом (взірцем), що забезпечує однакове оформлення конкретних договірних відносин, вироблених практикою й опублікованих у пресі. Типові, або взірцеві, договори часто використовують при укладенні так званих публічних договорів і договорів про приєднання.

Публічним визнається договір, в якому однією зі сторін є підприємець або інша особа відповідно до закону, що взяли на себе обов'язок здійснювати продаж товарів, виконання робіт або надання послуг кожному, хто до неї звертається (роздрібна торгівля, перевезення транспортом загального користування, послуги зв'язку, медичне, готельне, банківське обслуговування

тощо). При цьому ціна товарів (робіт, послуг), а також інші умови публічного договору встановлюються однаково для всіх споживачів. Підприємець не повинен віддавати переваги одній особі перед іншою щодо укладення публічного договору, крім випадків, передбачених законодавчими актами. Відмова підприємця від укладення публічного договору за наявності у нього можливості надання споживачеві відповідних товарів або послуг не допускається.

Договором про приєднання визнається договір, умови якого визначені однією зі сторін у формулярах або інших стандартних формах і можуть бути прийняті іншою стороною не інакше як шляхом приєднання до запропонованого договору в цілому. Сторона, яка приєдналася до договору, може вимагати розірвання або зміни договору і відшкодування заподіяних їй збитків, якщо договір про приєднання, хоч і не суперечить законодавчим актам, але позбавляє цю сторону звичайно наданих їй прав, виключає чи обмежує відповідальність другої сторони за порушення зобов'язань або містить інші явно обтяжливі умови для сторони, яка приєдналася до договору. При цьому вважається, що сторона, яка приєдналась, виходячи зі своїх розумних інтересів, не прийняла б цих умов, якби в неї була можливість брати участь у визначенні умов договору. Якщо вимоги щодо зміни або приєднання, розірвання договору пред'явлені стороною, що приєдналась до договору у зв'язку зі здійсненням своєї підприємницької діяльності, сторона, яка надала договір для приєднання, може відмовити у задоволенні цих вимог, якщо доведе, що сторона, яка приєдналась, знала або повинна була знати, на яких умовах укладає договір.

Попереднім договором є договір, сторони якого зобов'язуються протягом певного строку (у певний термін) укласти договір у майбутньому (основний договір) на умовах, встановлених попереднім договором. Істотні умови основного договору, що не встановлені попереднім договором, погоджуються у порядку, встановленому в попередньому договорі, коли такий порядок не встановлений актами цивільного законодавства. Попередній договір укладається у формі, встановленій для основного договору, а якщо форма основного договору не встановлена, — письмово. Договір про наміри (протокол про наміри тощо), якщо в ньому немає волевиявлення сторін щодо надання йому сили попереднього договору, не вважається попереднім договором.

Договір на користь третьої особи є договором, в якому боржник зобов'язується виконати свій обов'язок на користь третьої особи, яка встановлена або не встановлена в договорі. Виконання договору на користь третьої особи може вимагати як особа, яка уклала договір, так і третя особа, на користь якої передбачено виконання, якщо інше не передбачено договором або законом чи не впливає із суті договору. З моменту вираження третьою особою наміру скористатися своїм правом сторони не можуть розірвати або змінити договір без згоди третьої сторони, коли інше не передбачено договором. У разі відмови третьої сторони від права, наданого їй на підставі договору, сторона,

яка уклала договір на користь третьої особи, може сама скористатися цим правом, якщо інше не впливає із суті договору.

При укладенні договорів, а найчастіше при їх виконанні та вирішенні спорів, пов'язаних з порушенням договірних зобов'язань, виникає потреба у з'ясуванні змісту договору в цілому або окремих його умов, тобто в тлумаченні договору.

Тема 2: Порядок укладення, зміни і розірвання договору.

Договір вважається укладеним, якщо сторони в належній формі погодили між собою його істотні умови. Ці умови погоджують у процесі переговорів, які передують укладенню договору.

Загальний порядок укладення договорів регулюється відповідними статтями Цивільного кодексу України. Оскільки договір є спільним юридичним актом двох чи більше осіб, погодження ними умов договору проходить принаймні дві стадії: а) пропозиція однієї сторони укласти договір, або оферта; б) прийняття пропозиції другою стороною, або акцепт. Відповідно сторона, яка зробила пропозицію, називається оферентом, а сторона, яка прийняла її, - акцептантом. Щоб пропозиція укласти договір вважалася офертою, вона повинна відповідати певним умовам:

- у ній повинні міститися всі істотні умови майбутнього договору (предмет, ціна, строк та ін.), щоб сторона, яка отримала пропозицію, зрозуміла про що йдеться. Пропозиція укласти договір повинна виражати і намір особи, яка її зробила, вважати себе зобов'язаною у разі її прийняття. Якщо пропозиція таких умов не містить, то вона є не офертою, а лише викликом на оферту, який ні до чого не зобов'язує;

- оферта має бути адресована конкретній особі. Тому різноманітні реклама, об'яви, прайс-листи не можуть визнаватися офертою, це лише пропозиція невизначеному колу осіб зробити оферту.

Відповідь особи, якій адресована оферта, про прийняття нею пропозиції визнається акцептом. Акцепт завжди повинен бути повним і безумовним. Це означає, що акцептант повністю погоджується із запропонованими умовами договору і повідомляє про це оферента. Коли особа, яка одержала пропозицію укласти договір, у межах строку для відповіді вчинила дію відповідно до вказаних у пропозиції умов договору (відвантажила товари, надала послуги, виконала роботу, сплатила відповідну суму грошей тощо), яка засвідчує її бажання укласти договір, ця дія і є прийняттям пропозиції, якщо інше не вказано в пропозиції або не встановлено законом.

Якщо сторона погоджується в цілому з пропозицією, але бажає внести до умов договору деякі корективи, скажімо, зазначає, що поставку продукції бажано здійснювати не автомобільним транспортом, а залізницею, не помісячне, а поквартальне, то така пропозиція є не акцептом, а новою офертою.

Коли пропозиція укласти договір була направлена із зазначенням строку для відповіді, то договір вважається укладеним, якщо позитивну відповідь було надано протягом зазначеного строку. У разі, коли строк на відповідь не зазначався, договір вважається укладеним, якщо згода його укласти дана негайно або протягом звичайного нормального часу для відповіді.

Договір вважається укладеним у момент одержання акцепту особою, яка направила оферту. Якщо для укладення договору, крім згоди сторін, потрібні передача майна (реальний договір) або вчинення іншої дії (договір підлягає нотаріальному посвідченню чи державній реєстрації), то він вважається укладеним з моменту передачі відповідного майна або вчинення певної дії.

Місцем укладення договору є місце проживання фізичної особи або місцезнаходження юридичної особи, яка зробила пропозицію про укладення договору. Договір є укладеним, якщо сторони в належній формі досягли згоди з усіх істотних умов договору. Він може бути укладений у будь-якій формі, якщо вимоги щодо форми договору не встановлено законом. Наприклад, згідно з Цивільним кодексом України договір ренти укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню, а договір про передачу нерухомого майна під виплату ренти підлягає також державній реєстрації.

Розбіжності, що виникли між сторонами при укладенні договору на підставі правового акта органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим чи органу місцевого самоврядування, вирішуються судом. Коли розбіжності виникли між сторонами при укладенні договору не на підставі правових актів зазначених органів, то вони можуть бути вирішені судом тільки у випадках, встановлених за домовленістю сторін або законом.

Якщо згідно із законом або угодою сторін договір повинен бути укладений у письмовій формі, він може бути укладений як шляхом складання одного документа, так і шляхом обміну листами, телеграммами, телефонограмами тощо, підписаними стороною, яка їх надіслала. Нині розширилися технічні можливості вираження волі сторін на укладення договору, зокрема за допомогою факсимільного, електронного чи іншого зв'язку.

Особливості укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо встановлюються відповідними актами цивільного законодавства.

Зміна договору означає, що зобов'язання сторін діють відповідно до змінених умов щодо предмета, місця, строків виконання тощо.

Розірванням договору зобов'язання сторін припиняється. Але зміна і розірвання договору допускаються лише за згодою сторін, тому що договір є обов'язковим для виконання сторонами. Угода про розірвання чи зміну договору вчиняється в тій самій формі, що й договір, якщо із закону, іншого нормативно-правового акта, договору або звичаїв ділового обігу не випливає інше.

Договір може бути змінено чи розірвано за згодою сторін або за рішенням суду на вимогу однієї зі сторін у разі істотного порушення договору другою стороною та в інших випадках, встановлених договором (зокрема, зміна договору у зв'язку з істотною зміною обставин допускається за рішенням суду у виняткових випадках, коли розірвання договору суперечить суспільним інтересам або потягне для сторін шкоду, яка значно перевищує витрати, необхідні для виконання договору на умовах, змінених судом).

Істотним є таке порушення стороною договору, коли внаслідок завданої цим шкоди друга сторона значною мірою позбавляється того, на що вона розраховувала при укладенні цього договору.

Коли сторони не досягли згоди щодо приведення договору у відповідність до обставин, які істотно змінились, або щодо його розірвання, договір може бути на вимогу заінтересованої сторони розірваний або змінений за рішенням суду за наявності одночасно таких умов:

- у момент укладення договору сторони виходили з того, що така зміна обставин не настане;
- зміна обставин зумовлена причинами, які заінтересована сторона не могла усунути після їх виникнення за всієї турботливості та обачності, які від неї вимагалися;
- виконання договору порушило б співвідношення майнових інтересів сторін і позбавило б заінтересовану сторону того, на що вона розраховувала при укладенні договору;
- із суті договору або звичаїв ділового обігу не випливає, що ризик зміни обставин несе заінтересована сторона.

При розірванні договору внаслідок істотної зміни обставин суд, на вимогу будь-якої зі сторін, визначає наслідки розірвання договору, виходячи з необхідності справедливого розподілу між сторонами витрат, понесених ними у зв'язку з виконанням цього договору.

Коли договір змінений або розірваний у зв'язку з істотним порушенням договору однією зі сторін, друга сторона може вимагати відшкодування збитків, завданих зміною або розірванням договору.

Тема 3: Загальні положення договору купівлі-продажу.

Договір купівлі-продажу належить до найважливіших традиційних договорів у цивільному праві, безпосереднім змістом якого є переміщення матеріальних благ у товарній формі. Він є найбільш універсальною формою товарно-грошового обігу. Не випадково положення, що визначають відносини, пов'язані з купівлею-продажем, відкривають Розділ III ЦК, який присвячений окремим видам зобов'язань.

За договором купівлі-продажу одна сторона (продавець) передає або зобов'язується передати майно (товар) у власність другій стороні (покупцеві), а

покупець приймає або зобов'язується прийняти майно (товар) і сплатити за нього певну грошову суму (ст. 655 ЦК).

Правове регулювання договору купівлі-продажу здійснюється Главою 54 ЦК України, ГК України, Законом України "Про захист прав споживачів" та іншими актами цивільного законодавства.

Мета договору: перенесення права власності на річ, яка є товаром, покупцеві.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний або реальний та відплатний.

Сторонами договору є продавець і покупець.

Істотною умовою договору є умова про предмет, яким може бути:

1) товар, який є у продавця на момент укладення договору або буде створений (придбаний, набутий) продавцем у майбутньому;

2) майнові права (наприклад зафіксовані у цінних паперах);

3) право вимоги, яке не має особистого характеру (застосовуються положення про відступлення права вимоги, якщо інше не встановлено договором або законом).

До істотних умов цього договору традиційно відносять умову про ціну. Однак ціна не є істотною умовою, оскільки, якщо її не встановлено в договорі, то визначається виходячи із звичайних цін, що склалися на аналогічні товари на момент укладення договору.

Форма договору: усна (в тому числі шляхом вчинення конклюдентних дій) або письмова.

Зміст договору становлять права та обов'язки сторін. При цьому відповідному обов'язку продавця кореспондує відповідне право покупця і навпаки.

Основним обов'язком продавця є обов'язок передати товар (з його приналежностями та документами) покупцеві:

1) у встановленій договором кількості; у разі невиконання — покупець має право вимагати передання кількості товару, якої не вистачає, або відмовитися від переданого товару та його оплати, а якщо його оплачено, — вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми; якщо продавець передав покупцеві більшу кількість товару, ніж це встановлено договором купівлі-продажу, покупець зобов'язаний повідомити про це продавця. Якщо в розумний строк після одержання такого повідомлення продавець не розпорядиться товаром, покупець має право прийняти весь товар, якщо інше не встановлено договором. Причому він зобов'язаний оплатити додатково прийнятий товар за ціною, встановленою для товару, прийнятого відповідно до договору, якщо іншу ціну не встановлено за домовленістю сторін (статті 669—670 ЦК);

2) у погодженому асортименті; якщо асортимент не відповідає умовам договору купівлі-продажу, то покупець має право відмовитися від його

прийняття та оплати, а якщо його вже оплачено, — вимагати повернення сплаченої за нього грошової суми. Якщо ж продавець передав покупцеві частину товару, асортимент якого відповідає умовам договору купівлі-продажу, і частину товару з порушенням асортименту, покупець має право на свій вибір: а) прийняти частину товару, що відповідає умовам договору, і відмовитися від решти товару; б) відмовитися від усього товару; в) вимагати заміни частини товару, що не відповідає асортименту, товаром в асортименті, який встановлено договором; г) прийняти весь товар. Причому товар, асортимент якого не відповідає умовам договору купівлі-продажу, є прийнятним, якщо покупець у розумний строк після його одержання не повідомив продавця про свою відмову від нього (статті 671—672 ЦК);

3) у відповідній комплектності та в комплекті товару, якщо це передбачено договором; у разі передавання некомплектного товару покупець має право вимагати від продавця за своїм вибором: а) пропорційного зменшення ціни; б) доукомплектування товару в розумний строк. А якщо вимогу про доукомплектування товару не виконано, покупець набуває низку додаткових прав: а) вимагати заміни некомплектного товару на комплектний; б) відмовитися від договору і вимагати повернення сплаченої грошової суми (статті 682—684 ЦК);

4) встановленої якості товару; у разі істотного порушення вимог щодо якості товару покупець має право: а) відмовитися від договору й вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми; б) вимагати заміни товару. А за наявності звичайних недоліків покупець має право вимагати: а) пропорційного зменшення ціни; б) безоплатного усунення недоліків товару в розумний строк; в) відшкодування витрат на усунення недоліків товару (статті 673 і 678 ЦК);

5) вільним від прав третіх осіб; якщо продавець не попередив про права третіх осіб на річ, то покупець має право вимагати: а) зниження ціни; б) розірвання договору купівлі-продажу, але за умови, що продавець не доведе, що покупець знав або повинен був знати про права третіх осіб на товар (ст. 659 ЦК);

б) в тарі та (або) в упаковці, якщо інше не встановлено договором або не впливає із суті зобов'язання; у разі передачі товару без тари та (або) упаковки чи в неналежній тарі та (або) упаковці покупець має право вимагати: а) передавання товару у належних тарі та (або) упаковці; б) заміни неналежних тари та (або) упаковки; в) пред'явити інші вимоги, що впливають із передавання товару неналежної якості (статті 685—686 ЦК).

Обов'язок продавця щодо передачі товару покупцеві вважається виконаним у момент:

- вручення товару покупцеві, якщо договором встановлено обов'язок продавця доставити товар;
- надання товару в розпорядження покупця, якщо товар має бути передано покупцеві за місцезнаходженням товару.

Якість товару не може залишатися незмінною постійно, тому важливо визначити період часу, протягом якого вона буде достатньою для нормального використання речі. Ці проблеми вирішують шляхом встановлення гарантійного строку, строку придатності та строку служби. Зокрема, гарантійним є строк, встановлений договором або законом, протягом якого продавець гарантує якість товару. Він починається з моменту передання товару покупцеві, якщо інше не встановлено договором купівлі-продажу, і зазначається у паспорті на товар або на його етикетці чи в будь-якому іншому документі, що додається до товару (статті 675—676 ЦК).

Для лікарських засобів, харчових продуктів, виробів побутової хімії, парфумерно-косметичних та інших товарів, споживчі властивості яких можуть з часом погіршуватися і становити небезпеку для життя, здоров'я, майна і навколишнього природного середовища, встановлюється строк придатності. Згідно зі ст. 677 ЦК, строком придатності є строк, зі спливом якого товар вважається непридатним для використання за призначенням. Він зазначається на етикетках, упаковці або в інших документах, що додаються до них при продажу, і вважається гарантійним терміном та обчислюється від дати виготовлення. Дату виготовлення також має бути вказано на етикетці або в інших документах, і вона визначається або часом, протягом якого товар є придатним для використання, або датою, до настання якої товар є придатним для використання.

Обов'язки покупця:

1) прийняти товар; якщо покупець без достатніх підстав зволіає з прийняттям товару або відмовився його прийняти, то продавець має право: а) вимагати від нього прийняти та оплатити товар; б) відмовитися від договору (статті 689 і 692 ЦК);

2) сплатити за нього певну грошову суму; якщо покупець не оплатив товар, то продавець має право вимагати оплати товару та сплати процентів за користування чужими грошовими коштами (ст. 692 ЦК).

Законодавець у ст. 660 ЦК передбачає обов'язки покупця і продавця у разі пред'явлення третьою особою позову про витребування товару. Наприклад, якщо третя особа на підставах, що виникли до продажу товару, пред'явить до покупця позов про витребування товару, покупець повинен повідомити про це продавця та подати клопотання про залучення його до участі в справі. Продавець повинен вступити у справу на стороні покупця. Якщо покупець не повідомив продавця про пред'явлення третьою особою позову про витребування товару та не подав клопотання про залучення продавця до участі в справі, продавець не відповідає перед покупцем, якщо продавець доведе, що, взявши участь у справі, він міг би відвернути відібрання проданого товару в покупця. Якщо продавець був залучений до участі у справі, але ухилився від участі в її розгляді, він не має права доводити неправильність ведення справи покупцем.

Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження товару переходить до покупця з моменту передання йому товару, якщо інше не встановлено договором або законом (ст. 668 ЦК).

Покупець має право заявити продавцеві або виробникові претензію з приводу незастережених ними недоліків проданої речі, які було виявлено протягом (ст. 680 ЦК): а) гарантійного строку або строку придатності; б) розумного строку, але в межах двох років, а щодо нерухомого майна — в межах трьох років від дня передання товару покупцеві, якщо договором або законом не встановлено більший строк; в) після спливу гарантійного строку або строку придатності, якщо покупець доведе, що недоліки товару виникли до передання йому товару або з причин, які існували до цього моменту.

Позов з приводу недоліків проданого товару може бути пред'явлено не пізніше одного року від дня виявлення недоліків у межах строків, встановлених для виявлення недоліків, а якщо на товар встановлено гарантійний строк (строк придатності), — від дня виявлення недоліків у межах гарантійного строку (строку придатності) (ст. 681 ЦК).

ЦК передбачає такі види договору купівлі-продажу:

- роздрібна купівля-продаж;
- поставка;
- контрактація сільськогосподарської продукції;
- постачання енергетичними та іншими ресурсами через приєднану мережу;
- міна (бартер).

До різновидів договору купівлі-продажу застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, якщо інше не встановлено договором, законом або не впливає з характеру відносин сторін.

Тема 4: Особливості договору роздрібної купівлі-продажу

Роздрібна купівля-продаж є найпоширенішим видом договору купівлі-продажу, оскільки має на меті задоволення споживчих потреб населення.

За договором роздрібної купівлі-продажу продавець, який здійснює підприємницьку діяльність із продажу товару, зобов'язується передати покупцеві товар, що звичайно призначається для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю, а покупець зобов'язується прийняти товар і оплатити його (ст. 698 ЦК).

Спеціальне правове регулювання договору роздрібної купівлі-продажу здійснює § 2 гл. 54 ЦК, а до відносин за участю покупця — фізичної особи, крім того, застосовується законодавство про захист прав споживачів.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Сторонами договору є продавець (юридична особа або фізична особа — підприємець, які здійснюють торговельну діяльність) та покупець (фізична або

юридична особа, що набуває товар для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю).

Істотною умовою договору є умова про предмет. Предметом є товар, призначений для особистого, домашнього або іншого використання, не пов'язаного з підприємницькою діяльністю. У разі продажу товарів у кредит значення істотної умови набуває строк повернення кредиту.

Договір роздрібної купівлі-продажу є публічним, тому продавець може висловити пропозицію укласти договір у вигляді так званої публічної оферти, яка буває двох видів (ст. 699 ЦК):

1) пропозиція товару в рекламі, каталогах, а також інших описах товару, якщо вона містить усі істотні умови договору;

2) виставлення товару, демонстрація його зразків або надання відомостей про товар (описів, каталогів, фотознімків тощо) у місцях його продажу незалежно від того, чи вказано ціну та інші істотні умови договору, крім випадків, коли продавець явно визначив, що відповідний товар не призначений для продажу.

Форма договору: усна (на підтвердження укладення договору видається відповідний документ) або письмова.

До специфічних обов'язків продавця за цим договором законодавець відносить обов'язок:

1) надати покупцеві необхідну і достовірну інформацію про товар; у разі невиконання цього обов'язку покупець має право вимагати відшкодування збитків, завданих необґрунтованим ухиленням від укладення договору, а якщо договір укладено, — в розумний строк відмовитися від договору, вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми і відшкодування збитків, а також моральної шкоди (ст. 700 ЦК);

2) передати товар покупцеві належної якості; у разі виявлення покупцем недоліків, не застережених продавцем, або фальсифікації товару, покупець має право вимагати від продавця або виготовлювача: а) безоплатного усунення недоліків товару або відшкодування витрат, здійснених покупцем чи третьою особою, на їх виправлення; б) заміни товару на аналогічний товар належної якості або на такий самий товар іншої моделі з відповідним перерахунком у разі різниці в ціні; в) вимагати від продавця або виготовлювача відповідного зменшення ціни; г) відмовитися від договору та вимагати повернення сплаченої за товар грошової суми (ст. 708 ЦК).

Вимога покупця про заміну товару підлягає негайному задоволенню, а в разі необхідності перевірки якості товару — протягом 14 днів або, за домовленістю сторін, в інший строк. Якщо необхідного товару немає, вимога покупця про заміну товару підлягає задоволенню у двомісячний строк з моменту подання відповідної заяви. Якщо задовольнити вимогу покупця про заміну товару у встановлені строки неможливо, покупець на свій вибір має право пред'явити продавцеві або виготовлювачу інші вимоги відповідно до ст.

708 ЦК. Причому, згідно з ч. 5 ст. 709 ЦК, за кожний день прострочення продавцем або виготовлювачем усунення недоліків товару і невиконання вимоги про надання в користування аналогічного товару на час усунення недоліків продавець сплачує покупцеві неустойку в розмірі одного відсотка вартості товару.

У статті 710 ЦК закріплено правила щодо відшкодування різниці в ціні у разі заміни товару, зменшення ціни та повернення товару неналежної якості.

Підставами звільнення продавця (виготовлювача) від обов'язку задовольнити вимоги покупців є:

- порушення покупцем правил користування товаром або його зберігання;

- дії третіх осіб;
- непереборна сила.

Відповідно до ст. 707 ЦК покупець має право протягом 14 днів із моменту передання йому непродовольчого товару, якщо триваліший строк не оголошено продавцем, обміняти його у місці купівлі або інших місцях, оголошених продавцем, на аналогічний товар, якщо товар не підійшов за розміром, формою, габаритами, фасоном, комплектацією тощо.

Законодавець закріплює низку вимог щодо товару, за наявності яких можливий обмін:

- 1) товар не був у споживанні;
- 2) збережено його товарний вигляд, споживні властивості, пломби, ярлики;
- 3) збережено розрахунковий документ, виданий споживачеві разом із проданим товаром.

Однак якщо на момент обміну аналогічного товару немає у продажу, покупець має право згідно з ч. 1 ст. 707 ЦК повернути придбаний товар продавцеві та одержати за нього грошову суму. Слід також зауважити, що деякі товари не підлягають обміну.

У разі завдання шкоди каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю у зв'язку з придбанням товару неналежної якості, її відшкодовує продавець або виготовлювач товару відповідно до положень Глави 82 ЦК.

ЦК виділяє такі види договору роздрібною купівлі-продажу:

- договір з умовою про прийняття покупцем товару у встановлений строк;

- договір про продаж товарів за зразками;
- договір про продаж товарів з використанням автоматів;
- договір з умовою про доставку товару покупцеві;
- договір найму-продажу.

Відповідно до ст. 701 ЦК договір роздрібною купівлі-продажу може бути укладено з умовою про прийняття покупцем товару у строк, встановлений договором, і протягом цього строку товар не може бути продано продавцем

іншому покупцеві. Тобто на продавця покладається додатковий обов'язок щодо вилучення певного товару із торгового обігу на обумовлений договором строк. При цьому додаткові витрати продавця на забезпечення передання товару покупцеві у встановлений строк входять до ціни товару, якщо інше не встановлено договором або актами цивільного законодавства. Крім того, якщо покупець не з'явився або не вчинив інших необхідних дій для прийняття товару у встановлений строк, вважається, що покупець відмовився від договору, якщо інше не встановлено договором.

Особливі правила встановлено ЦК України в ст. 702 щодо договору роздрібною купівлі-продажу, що укладається на підставі ознайомлення покупця із зразком товару (за описом, каталогом тощо), який пропонує продавець. В цьому разі договір є виконаним із моменту доставки товару у місце, встановлене договором, а якщо місце передання товару не встановлено договором, — з моменту доставки товару за місцем проживання фізичної особи-покупця або місцезнаходженням юридичної особи-покупця, якщо інше не встановлено договором або законом. Зокрема, передбачено, що покупець до передання товару має право відмовитися від договору за умови відшкодування продавцеві витрат, пов'язаних із вчиненням дій щодо виконання договору.

До договорів про продаж товару за зразками також належить продаж товарів поштою. Правове регулювання відносин щодо договору про продаж товарів поштою здійснюють Правила продажу товарів поштою.

На законодавчому рівні також, врегульовано відносини, що складаються між продавцем і покупцем у разі продажу товарів із використанням автоматів (ст. 703 ЦК). У цих випадках певний обов'язок покладається і на володільців відповідних автоматів, які зобов'язані довести до покупців інформацію про продавця товару, дані про найменування продавця, його місцезнаходження, режим роботи, а також про дії, які необхідно вчинити покупцеві для одержання товару. Така інформація доводиться до покупця шляхом розміщення відповідних відомостей на автоматі або надання покупцям її іншим чином.

Договір роздрібною купівлі-продажу з використанням автоматів є укладеним із моменту вчинення покупцем дій, необхідних для одержання товару. Якщо, незважаючи на здійснення зазначених дій, покупцеві не надано оплачений товар, продавець повинен на вимогу покупця негайно надати покупцеві товар або повернути сплачену ним грошову суму.

У тих випадках, коли автомат використовують для розміну грошей, придбання платіжних засобів або обміну валюти, застосовуються загальні положення про роздрібну купівлю-продаж, якщо інше не випливає із суті зобов'язання.

Договір роздрібною купівлі-продажу може бути укладено й з умовою про доставку товару покупцеві (ст. 704 ЦК). За таких обставин продавець зобов'язаний у встановлений договором строк доставити товар за місцем,

указаним покупцем, а якщо місце передання товару покупець не вказав, — за місцем проживання фізичної особи-покупця або місцезнаходженням юридичної особи-покупця. Такий договір є виконаним із моменту вручення товару покупцеві, а у разі його відсутності — особі, яка пред'явила квитанцію або інший документ, що засвідчує укладення договору або оформлення доставки товару, якщо інше не встановлено договором, актами цивільного законодавства або не впливає із сугі зобов'язання.

ЦК в ст. 705 допускає можливість укладення договору з умовою про те, що до переходу до покупця права власності на переданий йому продавцем товар покупець є наймачем (орендарем) цього товару (договір найму-продажу). Тобто право власності на товар переходить до покупця не з моменту передачі йому товару, а з моменту його оплати, якщо інше не встановлено договором. Відповідно покупець набуває товар у кредит з відстроченням або з розстроченням платежу. На покупця-невласника поширюються положення ст. 694 ЦК. Тому покупець не має права до переходу до нього права власності відчужувати товар або розпоряджатися ним іншим чином, якщо інше не передбачено договором. Якщо в строк, встановлений договором, переданий товар не буде оплачено або не настануть інші обставини, за яких право власності переходить до покупця, продавець має право вимагати від покупця повернути йому товар, якщо інше не передбачено договором.

Тема 5 :Особливості договору поставки

Поставка належить до найпоширеніших договорів у підприємницькій діяльності. Як поставку традиційно розглядають оптовий оборот товарів, відносини між професійними продавцями і покупцями.

За договором поставки продавець (постачальник), який здійснює підприємницьку діяльність, зобов'язується передати у встановлений строк (строки) товар у власність покупця для використання його у підприємницькій діяльності або в інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням, а покупець зобов'язується прийняти товар і сплатити за нього грошову суму (ст. 712 ЦК).

Правове регулювання здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 3 гл. 54 ЦК, ГК, Законі України "Про поставки продукції для державних потреб", Положеннях про поставки продукції виробничо-технічного призначення та про поставки товарів народного споживання, а також іншими актами.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Сторони договору: постачальник (юридичні або фізичні особи, які займаються підприємницькою діяльністю) та покупець (фізичні або юридичні, які набувають товар для здійснення підприємницької діяльності).

Істотною умовою договору є умова про предмет. Предметом договору є товар, що покупець набуває для використання у підприємницькій діяльності або

інших цілях, не пов'язаних з особистим, сімейним, домашнім або іншим подібним використанням.

До істотних умов традиційно відносять умови про ціну та строк поставки. Щодо ціни поставки, то застосовують загальні правила купівлі-продажу. А щодо строку поставки, то договір може бути укладено на 1 рік, на строк більше одного року (довгостроковий договір) або на інший строк, визначений домовленістю сторін. Однак строк не є істотною умовою, оскільки, якщо його не визначено, то договір вважається укладеним на 1 рік.

Форма договору — письмова. Він може оформлятися такими способами:

- складається один документ, який підписують сторони (класичний);
- обмін листами, телеграмами, телетайпами тощо, підписаними стороною, яка їх надсилає;
- прийняття до виконання замовлень.

Під час укладення договорів застосовують уніфіковані форми замовлень, протоколів розбіжностей, придатні для машинної обробки.

За загальним правилом, зміна або розірвання договору допускається лише за згодою сторін, якщо інше не встановлено договором або законом (ч. 1 ст. 651 ЦК). Однак у Положеннях про поставки продукції передбачено випадки, коли покупець має право в односторонньому порядку відмовитися від виконання договору, попередивши про це контрагента за 1 місяць: а) у разі поставки продукції з відхиленнями за якістю від стандартів, технічних умов, іншої документації, а також зразків (еталонів); б) у разі визнання банком покупця неплатоспроможним; в) у разі завищення постачальником ціни на продукцію та в інших випадках, передбачених законодавством. Тема 6: Особливості договору контрактації сільськогосподарської продукції

Договір контрактації опосередковує відносини щодо заготівлення сільськогосподарської продукції та сировини, що становить основу добробуту будь-якого суспільства. Специфіка сільськогосподарського виробництва робить виробника економічно більш слабкою стороною договору, аніж продавець, тому правове регулювання відносин контрактації має на меті підвищення рівня правового захисту виробника-продавця з метою зрівняння його економічних можливостей з можливостями покупця.

За договором контрактації сільськогосподарської продукції виробник цієї продукції зобов'язується виробити визначену договором сільськогосподарську продукцію і передати її у власність заготівельникові (контрактанту) або визначеному ним одержувачеві, а заготівельник зобов'язується прийняти цю продукцію та оплатити її за встановленими цінами відповідно до умов договору (ст. 713 ЦК).

Спеціальне правове регулювання договору здійснюється § 4 гл. 54 ЦК, ГК та іншими актами.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Сторони договору: продавець (виробник продукції) та заготівельник (контрактант). Ними, як правило, є підприємці, тому цей договір відносять традиційно до господарських договорів. У зв'язку з цим у разі закупівлі сільськогосподарської продукції для державних потреб інтереси держави представляють спеціальні особи — державні замовники.

Істотними умовами договору є умови про предмет, асортимент, якість, кількість, строк та ціну.

Специфіка предмету договору полягає в тому, що ним є лише продукція сільськогосподарського виробництва, що має два критерії: а) отримана в сільському господарстві; б) шляхом вирощування (зерно, овочі, фрукти та ін.) або збору з використанням природи (землі, флори, фауни), а також виробництва (жива худоба, птиця, молоко, шерсть вівці та ін.). Договір може бути укладено лише щодо речей, які наділені родовими ознаками та обмеженого роду (не картопля взагалі, а саме вирощена певним господарством). Крім того, за цим договором не може бути реалізовано такі товари, як продукти переробки вирощеної (виробленої) сільськогосподарської продукції, наприклад, масло, сир, консервовані овочі або фруктові соки тощо. Реалізація таких товарів має здійснюватися за договором поставки.

Форма договору — письмова.

Основний обов'язок виробника полягає в тому, щоб спочатку виростити сільськогосподарську продукцію, а потім передати її заготівельникові або визначеному ним одержувачеві у власність в строки, якості, кількості, що передбачено в договорі, а також у погодженому асортименті. Своєю чергою, основний обов'язок заготівельника полягає в тому, щоб прийняти і оплатити товар.

За невиконання або неналежне виконання умов договору законодавець передбачає підвищену відповідальність.

Тема 6 : Особливості договору міни (бартеру)

Договір міни — найдавніший договір цивільного права, який передував появі договору купівлі-продажу. В сучасному цивільному обігу договір міни має обмежене застосування. Мабуть, єдина причина його існування — це економія часу і засобів в тих випадках, коли наміри сторін продати один товар і купити інший збігаються.

За договором міни (бартеру) кожна із сторін зобов'язується передати другій стороні у власність один товар в обмін на інший товар (ст. 715 ЦК).

Правове регулювання договору здійснюється § 6 гл. 54 ЦК та іншими актами. Крім того, до договору міни застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, поставку, контрактацію або інші договори, елементи яких є в договорі міни, якщо це не суперечить суті зобов'язання.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний. Сторонами договору є продавець і покупець. Причому кожна із

сторін договору є продавцем того товару, який він передає в обмін, і покупцем товару, який він одержує.

Істотними умовами договору є умови про предмет та кількість товару, правове регулювання яких здійснюється за правилами договору купівлі-продажу (якщо це не суперечить суті зобов'язання).

Форма договору визначається відповідно до загальних умов, що їх висувають до форми будь-якого цивільно-правового договору.

Право власності на обмінювані товари переходить до сторін одночасно після виконання зобов'язань щодо передання майна обома сторонами, якщо інше не передбачено законом. Однак сторони за домовленістю між собою можуть це правило змінити.

Зміст договору становлять права та обов'язки сторін, які полягають у тому, що кожна із сторін зобов'язується передати у власність іншій стороні один товар взамін на інший. Зокрема, розподіл прав та обов'язків між учасниками договору міни, а також відповідальність за невиконання або неналежне виконання умов договору визначається згідно з нормами про договір купівлю-продаж (якщо це не суперечить суті зобов'язання).

Значення в договорі ціни в грошових одиницях є необов'язковим, оскільки ціною є інший товар, що передається взамін. Договором може бути встановлено доплату за товар більшої вартості, що обмінюється на товар меншої вартості.

Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження (псування) товару може переходити до покупця за договором міни до моменту виникнення на нього права власності на відповідний товар.

Поняття "міни" досить часто ототожнювали з поняттям "бартер". ЦК бартер розглядає як різновид договору міни, що застосовується у разі обміну не лише одного товару на інший товар, а й майна на роботи (послуги).

Правове регулювання бартерних правочинів здійснюють закони України "Про правове регулювання бартерних (товарообмінних) операцій у галузі зовнішньоекономічної діяльності", "Про оподаткування прибутку підприємств" та інші акти.

Тема 7: Договір дарування

Перевага в цивільному обігу еквівалентно-оплатних відносин не заперечує й безоплатного передання майна однією особою іншій. Найчастіше таке передання набуває форми трудових або адміністративно-правових відносин. Разом із тим, безоплатне передання майна у власність іншої особи відбувається у цивільно-правових формах. В таких випадках застосовують договір дарування.

За договором дарування одна сторона (дарувальник) передає або зобов'язується передати в майбутньому другій стороні (обдаровуваному) безоплатно майно (дарунок) у власність (ст. 717 ЦК).

Правове регулювання договору здійснюється главою 55 ЦК та іншими актами.

Юридичні ознаки договору: односторонній, реальний або консенсуальний, безоплатний. Сторонами договору є дарувальник та обдарований. Батьки (усиновлювачі), опікуни та піклувальники не мають права дарувати майно дітей, підопічних. Підприємницькі товариства можуть укласти договір дарування між собою, якщо право здійснювати дарування прямо передбачено засновницьким документом дарувальника. Однак це положення не поширюється на право юридичної особи укласти договір пожертви.

Істотною умовою договору є умова про предмет, яким є майно (дарунок).

Форма договору — усна або письмова. Згідно ст. 719 ЦК договір дарування укладають так:

- дарування предметів особистого користування та побутового призначення — усно;
- дарування нерухомої речі — у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню;
- дарування майнового права та договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому — в письмовій формі. У разі недодержання письмової форми цей договір є нікчемним;
- дарування рухомих речей, які мають особливу цінність, — у письмовій формі. Передання такої речі за усним договором є правомірним, якщо суд не встановить, що обдарований заволодів нею незаконно;
- дарування валютних цінностей на суму, яка перевищує 50-кратний розмір неоподаткованого мінімуму доходів громадян, — у письмовій формі, підлягає нотаріальному посвідченню.

Зміст договору становлять права та обов'язки сторін. Як правило, реальний договір дарування не породжує ніяких зобов'язальних відносин. Тому мова може йти лише про зобов'язання, яке виникає із консенсуального договору дарування.

Головним обов'язком дарувальника є передання дарунка обдарованому, яке може бути здійснено шляхом: а) безпосереднього вручення речі; б) символічної передачі (наприклад, вручення ключів, макетів тощо); в) передачі документів, які посвідчують право власності на річ, інших документів, які посвідчують належність дарувальникові предмета договору.

Дарунок вважається прийнятим, якщо його направлено обдарованому без його попередньої згоди, якщо обдарований негайно не заявить про відмову від його прийняття (ч. 3 ст. 722 ЦК).

Дарувальник має право відмовитися від передання дарунка в майбутньому, якщо після укладення договору його майновий стан істотно погіршився (ч. 1 ст. 724 ЦК). Крім того дарувальник, який передав річ

підприємству, організації транспорту, зв'язку або іншій особі для вручення її обдаровуваному, має право відмовитися від договору дарування до вручення речі обдаровуваному.

Дарувальник має право вимагати від обдаровуваного виконання покладеного на нього обов'язку на користь третьої особи або утриматися від її вчинення (передати грошову суму чи інше майно у власність, виплачувати грошову ренту, надати право довічного користування дарунком чи його частиною, не пред'являти вимог до третьої особи про виселення тощо), якщо це передбачено договором. А в разі порушення обдаровуваним покладеного обов'язку дарувальник має право вимагати розірвання договору і повернення дарунка, а якщо таке повернення неможливе, — відшкодування його вартості (статті 725—726 ЦК).

Обдаровуваний має право відмовитися від прийняття дарунка в будь-який час до передачі дарунка і без обґрунтування причин такої відмови (ч. 2 ст. 724 ЦК).

За невиконання або неналежне виконання умов договору дарування настає відповідальність на загальних засадах цивільно-правової відповідальності, що врегульовано главою 51 ЦК. Однак, враховуючи безоплатний характер цього договору, законодавець передбачив винятки із загальних правил, які обмежують відповідальність сторін.

Якщо дарувальник, якому було відомо про недоліки або особливі властивості подарованої речі, не повідомив про них обдаровуваного, то він зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану майну, та шкоду, завдану каліцтвом, іншим ушкодженням здоров'я або смертю в результаті володіння чи користування дарунком за правилами глави 82 ЦК.

Дарувальник має право вимагати розірвання договору дарування протягом 1 року, якщо на момент пред'явлення вимоги дарунок є збереженим, у таких випадках (ст. 727 ЦК):

1) якщо обдаровуваний умисно вчинив злочин проти життя, здоров'я, власності дарувальника, його батьків, дружини (чоловіка) або дітей, при цьому предметом дарування були нерухомі речі чи інше особливо цінне майно. Якщо обдаровуваний учинив умисне вбивство дарувальника, спадкоємці дарувальника мають право вимагати розірвання договору дарування;

2) якщо обдаровуваний створює загрозу безповоротної втрати дарунка, що має для дарувальника велику немайнову цінність;

3) якщо внаслідок недбалого ставлення обдаровуваного до речі, що становить історичну, наукову, культурну цінність, ця річ може бути знищено або істотно пошкоджено.

ЦК України виділяє такі різновиди договору дарування:

- договір дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому;
- договір пожертви.

Особливості договору дарування з обов'язком передати дарунок у майбутньому: а) має консенсуальний характер; б) укладається в письмовій формі; в) зміст договору має містити умову про конкретну особу — обдаровуваного, а також умову про конкретний предмет дарування.

Особливості договору пожертви: а) здійснюється для досягнення сторонами певної, наперед обумовленої мети; б) є укладеним із моменту прийняття пожертви, тобто має характер реального договору; в) використання пожертви відповідно до мети, встановленої договором про пожертву; якщо це неможливо, то використання її за іншим призначенням можливе лише за згодою жертвувача, а в разі його смерті чи ліквідації юридичної особи — за рішенням суду. Якщо пожертву використовують не за призначенням, то жертвувач або його правонаступники мають право вимагати розірвання договору про пожертву.

Тема 8: Договір ренти

Рента належить до нових цивільно-правових договорів, поява якого пов'язана із переходом України до ринкових відносин.

За договором ренти одна сторона (одержувач ренти) передає другій стороні (платникові ренти) у власність майно, а платник ренти взамін цього зобов'язується періодично виплачувати одержувачеві ренти у формі певної грошової суми або в іншій формі (ст. 731 ЦК).

Правове регулювання договору здійснюється главою 56 ЦК.

Юридичні ознаки договору: односторонній, реальний та відплатний.

Договору ренти притаманні специфічні ознаки, які свідчать про його самостійність серед інших цивільно-правових договорів про передачу майна у власність: а) зміст ренти полягає в обов'язку однієї особи надати утримання іншій, яке для останньої часто є єдиним джерелом одержання засобів існування; б) відносини ренти мають такий, що триває, стабільний характер; в) характерна ознака ренти — алеаторність (ризик, від лат. *alea* — гральна кістка, випадок), тобто існує ризик, що розмір рентних платежів буде більшим або, навпаки, меншим за вартість відчуженого під виплату ренти майна. Сторонами договору є одержувач ренти та платник ренти.

Істотною умовою договору є умова про предмет. Предметом договору є майно (не лише речі та їх сукупність, а й майнові права та обов'язки, зокрема інформація, результати інтелектуальної діяльності та виключні права на них, виконання робіт та надання послуг), яке передається під виплату ренти, а також сама рента (як у грошовій формі, так і шляхом надання речей, виконання робіт або надання послуг).

До договору ренти, згідно зі ст. 734 ЦК, можуть застосовуватися в субсидіарному порядку загальні положення про купівлю-продаж та про договір дарування. Якщо договором ренти встановлено, що одержувач ренти передає майно у власність платника ренти за плату, то до відносин сторін щодо передання майна застосовуються загальні положення про купівлю-продаж, а

якщо майно передається безоплатно, — положення про договір дарування, якщо це не суперечить суті договору.

Форма договору — письмова, підлягає нотаріальному посвідченню, а щодо передачі нерухомого майна — державній реєстрації.

Способи забезпечення виконання зобов'язань щодо виплати ренти: застава та страхування. Зокрема, у разі передання під виплату ренти земельної ділянки або іншого нерухомого майна одержувач ренти набуває право застави на це майно (ч. 1 ст. 735 ЦК). Звідси випливає, що платник ренти має право відчужувати майно, передане йому під виплату ренти, лише за згодою одержувача ренти. А в разі відчуження майна іншій особі до неї переходять обов'язки платника ренти. Також може бути встановлено обов'язок платника ренти застрахувати ризик невиконання ним своїх обов'язків за договором ренти (ч. 3 ст. 735 ЦК).

У ст. 736 ЦК передбачено відповідальність платника за прострочення виплати ренти у вигляді обов'язку платника ренти сплачувати одержувачеві ренти проценти.

ЦК виділяє такі різновиди договору ренти — безстрокову ренту (постійну) та строкову.

Особливості договору безстрокової ренти (постійної): а) обов'язок виплачувати ренту не обмежується будь-яким строком, зокрема й строком життя або існування її одержувача. Тобто право на одержання ренти може переходити у спадщину, а якщо її одержувачем є некомерційна юридична особа — переходити у порядку правонаступництва до створених юридичних осіб; б) ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження майна, переданого безоплатно, несе платник ренти, а у разі передання його за плату — платник має право вимагати відповідно припинення зобов'язання щодо виплати ренти або зміни умов її виплати.

Договір безстрокової ренти припиняється, крім загальних підстав припинення цивільно-правових договорів, у разі (ст. 740 ЦК):

- 1) відмови платника від договору ренти;
- 2) розірвання договору на вимогу одержувача, якщо: а) платник безстрокової ренти прострочив її виплату більше ніж на 1 рік; б) платник безстрокової ренти порушив свої зобов'язання щодо забезпечення виплати ренти; в) платника безстрокової ренти визнано неплатоспроможним або виникли інші обставини, які явно свідчать про неможливість виплати ним ренти у розмірі та в строки, що встановлено договором; г) в інших випадках, встановлених договором ренти.

Правові наслідки розірвання договору безстрокової ренти:

- якщо майно передано у власність платника ренти безоплатно, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати суми ренти;

- якщо майно передано у власність платника ренти за плату, то одержувач ренти має право вимагати від платника ренти виплати річної суми ренти та вартості переданого майна (ст. 741 ЦК).

Особливості договору строкової ренти: а) є підставою виникнення строкових зобов'язань під виплату рентних платежів протягом певного строку; б) зобов'язання можуть припинятися лише платником ренти на загальних підставах; в) випадкове знищення або випадкове пошкодження майна, переданого під виплату ренти на певний строк, не звільняє платника ренти від обов'язку виплачувати її до закінчення строку виплати ренти на умовах, встановлених договором ренти.

Тема 9: Договір довічного утримання (догляду)

За договором довічного утримання (догляду) одна сторона (відчужувач) передає другій стороні (набувачеві) у власність житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме майно або рухоме майно, яке має значну цінність, взамін чого набувач зобов'язується забезпечувати відчужувача утриманням та (або) доглядом довічно (ст. 744 ЦК).

Правове регулювання договору здійснюється Главою 57 ЦК та іншими актами.

Юридичні ознаки договору: односторонній, реальний та відплатний.

Сторони договору: відчужувач (фізична особа, незалежно від віку та стану здоров'я) та набувач (повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа).

Договір може бути укладено відчужувачем на користь третьої особи. Крім того, він належить до договорів довічного (фідучіарного) характеру, оскільки за неможливості подальшого виконання фізичною особою обов'язків набувача за договором довічного утримання (догляду) з підстав, що мають істотне значення, обов'язки набувача може бути передано за згодою відчужувача члену сім'ї набувача або іншій особі за їхньою згодою.

Істотними умовами договору є умови про предмет та оцінку матеріального забезпечення відчужувача. Специфіка предмету договору полягає в тому, що, по-перше, для забезпечення утриманням та (або) доглядом може бути відчужено лише житловий будинок, квартиру або їх частину, інше нерухоме або рухоме майно, яке має значну цінність, і, по-друге, утримання може здійснюватися в усіх видах матеріального забезпечення, як і догляд, за домовленістю між сторонами.

Договором має бути здійснено грошову оцінку матеріального забезпечення, яке щомісячно має надаватися відчужувачу. Така оцінка підлягає індексації в порядку, встановленому законом.

Крім того, законодавець у ч. 1 ст. 747 ЦК передбачає, що обсяг зобов'язання набувача відповідно зменшується у разі смерті одного із співвласників майна, що було відчужено ними на підставі договору довічного утримання (догляду).

Відповідно до ст. 602 ЦК, вимоги щодо довічного утримання (догляду) не підлягають зарахуванню. Тобто набувач за таких умов не має права, зокрема, зарахувати за рахунок утримання та (або) догляду відчужувача будь-які борги останнього перед ним. Також у разі смерті відчужувача внаслідок завдання йому шкоди, при визначенні розміру відшкодування шкоди, яку завдано втратою годувальника, до складу доходів померлого зараховують заробіток, пенсію, і, як зазначено в ч. 2 ст. 1200 ЦК, суми, що належали йому за договором довічного утримання (догляду), та інші аналогічні виплати, які він одержував. Це означає, що зі смертю відчужувача обов'язок набувача з його утримання та (або) догляду припиняється, але замість цього особи, які були на його утриманні або мали на день його смерті право на одержання від нього утримання, а також дитина потерпілого, народжена після його смерті, набувають право на утримання від особи, винної у смерті відчужувача.

Строк дії договору визначається безпосередньо його природою і дорівнює періоду життя утриманця.

Форма договору — письмова, підлягає нотаріальному посвідченню, а щодо передання нерухомого майна — підлягає державній реєстрації. Способи забезпечення захисту інтересів відчужувача: а) позбавлення набувача права розпорядження майном, переданим йому за договором довічного утримання (догляду) на праві власності; б) заборона звернення стягнення на майно набувача протягом життя відчужувача; в) покладання ризику випадкового знищення (пошкодження) майна на набувача, яке йому було передано.

Зміст договору становлять права відчужувача та обов'язки набувача. Наприклад, відчужувач має право вимагати від набувача:

- надання йому належного утримання у вигляді матеріального забезпечення та (або) догляду;
- забезпечення його житлом у будинку (квартирі), який йому передано за договором довічного утримання (догляду), якщо це передбачено договором.

Обов'язки набувача:

- надавати належне утримання та (або) догляд відчужувачеві відповідно до змісту договору, зокрема, може бути покладено обов'язок забезпечити відчужувача або третю особу житлом у будинку (квартирі), який йому передано за договором довічного утримання (догляду);
- поховати відчужувача в разі його смерті, навіть якщо це не було передбачено договором.

Крім того, як зазначено в ст. 753 ЦК, набувач та відчужувач можуть домовитися про заміну речі, яку було передано за договором довічного утримання (догляду), на іншу річ. У цьому разі обсяг обов'язків набувача може бути за домовленістю сторін змінено або залишено незмінним.

Зобов'язання за договором довічного утримання (догляду) припиняються у разі:

- 1) смерті відчужувача (ч. 2 ст. 755 ЦК);

2) смерті набувача, якщо він немає спадкоємців або вони відмовилися від прийняття майна, переданого відчужувачем (ст. 757 ЦК);

3) ліквідації юридичної особи-набувача. Однак якщо в результаті ліквідації юридичної особи-набувача майно, що було передано за договором довічного утримання (догляду), перейшло до її засновника (учасника), до нього переходять права та обов'язки набувача за договором довічного утримання (догляду) (ст. 758 ЦК);

4) розірвання договору на вимогу відчужувача або третьої особи, якщо набувач не виконує або неналежно виконує свої обов'язки, незалежно від його вини. Причому, відчужувач набуває право власності на майно, яке він передав, і має право вимагати його повернення, а витрати, зроблені набувачем на утримання та (або) догляд відчужувача, не підлягають поверненню (статті 755—756 ЦК);

5) розірвання договору на вимогу набувача у зв'язку з неможливістю подальшого виконання договору з підстав, що мають істотне значення. За таких обставин суд може залишити за набувачем право власності на частину майна, з урахуванням тривалості часу, протягом якого він належно виконував свої обов'язки за договором (статті 755—756 ЦК).

Тема 10: Загальні положення договору найму (оренди)

За договором найму (оренди) наймодавець передає або зобов'язується передати наймачеві майно у користування за плату на певний строк (ст. 759 ЦК).

Правове регулювання договору найму (оренди) здійснюється главою 58 ЦК, Законом України "Про оренду державного та комунального майна" та окремими правилами найму.

Метою договору є забезпечення передання майна у тимчасове користування.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний (реальний), відплатний.

Сторонами договору є наймодавець (орендодавець) та наймач (орендар). Наймодавець може бути власник речі або особа, якій належать майнові права, а також особа, уповноважена на укладення договору найму. Щодо особи наймача, то законодавець не передбачає будь-яких обмежень.

Істотною умовою договору є умова про предмет, яким може бути (ст. 760 ЦК України): а) річ, яка визначена індивідуальними ознаками і зберігає свій первісний вигляд за неодноразового використання (неспоживна річ); б) майнові права. Законом може бути встановлено види майна, що не можуть бути предметом договору найму.

Ціна договору встановлюється за домовленістю між сторонами. Якщо її не встановлено договором, то визначається з урахуванням споживчої якості речі та інших обставин, які мають істотне значення. Через це ціна не є істотною умовою договору.

Договір найму (оренди) є строковим договором. Однак строк також не належить до істотних умов договору. Річ у тім, що якщо строк найму не встановлено, договір найму вважається укладеним на невизначений строк.

Форма договору: усна або письмова.

Змістом договору є сукупність прав та обов'язків сторін.

Права та обов'язки наймодавця:

1) зобов'язаний передати наймачеві майно у користування негайно або у строк, встановлений договором найму; якщо наймодавець не передає наймачеві майно, то наймач має право за своїм вибором: а) вимагати від наймодавця передання майна і відшкодування збитків, завданих затримкою; б) відмовитися від договору найму і вимагати відшкодування завданих йому збитків (статті 765—766 ЦК);

2) зобов'язаний передати наймачеві річ у комплекті та у стані, що відповідають умовам договору найму та її призначенню (ч. 1 ст. 767 ЦК);

3) зобов'язаний попередити наймача про особливі властивості та недоліки речі, які йому відомі та які можуть бути небезпечними для життя, здоров'я, майна наймача або інших осіб або призвести до пошкодження самої речі під час користування нею (ч. 2 ст. 767 ЦК); у разі завдання шкоди внаслідок особливих властивостей або недоліків речі, про наявність яких наймача не було попереджено наймодавцем і про які він не знав і не міг знати, шкоду відшкодовує наймодавець (ст. 780 ЦК);

4) може гарантувати якість речі протягом всього строку найму; якщо у речі, яку було передано наймачеві з гарантією якості, виявляться недоліки, що перешкоджають її використанню відповідно до договору, то наймач має право за своїм вибором вимагати: а) заміни речі, якщо це можливо; б) відповідного зменшення розміру плати за користування річчю; в) безоплатного усунення недоліків речі або відшкодування витрат на їх усунення; г) розірвання договору та відшкодування збитків, які було йому завдано (ст. 768 ЦК);

5) зобов'язаний повідомити наймача про всі права третіх осіб на річ, що передається у найм; якщо наймодавець не повідомив про всі права третіх осіб на річ, то наймач має право вимагати зменшення розміру плати за користування річчю або розірвання договору та відшкодування збитків (ст. 769 ЦК);

б) зобов'язаний провести капітальний ремонт речі, переданої у найм, за свій рахунок, якщо інше не встановлено договором або законом; якщо наймодавець не провів капітального ремонту речі, що перешкоджає її використанню відповідно до призначення та умов договору, то наймач має право: а) відремонтувати річ, зарахувавши вартість ремонту в рахунок плати за користування річчю, або вимагати відшкодування вартості ремонту; б) вимагати розірвання договору та відшкодування збитків (частини 2—3 ст. 776 ЦК).

Права та обов'язки наймача:

1) зобов'язаний у присутності наймодавця перевірити справність речі; якщо наймач у момент передання речі не переконається у її справності, річ

вважається такою, що передано йому в належному стані (ч. 3 ст. 767 ЦК України);

2) зобов'язаний користуватися річчю відповідно до її призначення та умов договору та не має права самочинно змінювати стан речі, яку передано йому в користування; якщо наймач користується річчю не за її призначенням або з порушенням умов договору, то наймодавець має право вимагати розірвання договору та відшкодування збитків (ст. 773 ЦК);

3) зобов'язаний справляти плату за користування річчю, розмір якої визначається домовленістю сторін і яка може вноситися за вибором сторін у грошовій або натуральній формі, як правило щомісячно; якщо наймач не вносить плату за користування річчю протягом трьох місяців підряд, то наймодавець має право відмовитися від договору найму і вимагати повернення речі (ст. 782 ЦК);

4) має право вимагати зменшення плати, якщо через обставини, за які він не відповідає, можливість користування майном істотно зменшилася (ч. 4 ст. 762 ЦК);

5) може здійснювати страхування речі, якщо це передбачено договором або законом (ст. 771 ЦК);

6) проводить за свій рахунок поточний ремонт речі;

7) має право передати річ у користування іншій особі (піднайм), однак лише за згодою наймодавця, якщо інше не встановлено договором або законом. Причому строк договору піднайму не може перевищувати строку договору найму;

8) має право власності на плоди, продукцію, доходи, одержані ним у результаті користування річчю, переданою у найм;

9) може поліпшити річ, яка є предметом договору найму, лише за згодою наймодавця. Якщо поліпшення можна відокремити від речі без її пошкодження, наймач має право на їх вилучення. А якщо їх не відокремлено від речі, то має право на відшкодування вартості необхідних витрат або на зарахування їх вартості в рахунок плати за користування річчю. Однак якщо наймач без згоди наймодавця зробив поліпшення, які не можна відокремити без шкоди для речі, він не має права на відшкодування їх вартості;

10) зобов'язаний усунути погіршення речі, які сталися з його вини. У разі неможливості відновлення речі наймодавець має право вимагати відшкодування завданих йому збитків. Наймач не відповідає за погіршення речі, якщо це сталося внаслідок нормального її зношення або упущень наймодавця;

11) зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану третім особам, у зв'язку з користуванням річчю, переданою у найм (ст. 780 ЦК);

12) має переважне право перед іншими особами на укладення договору найму на новий строк, повідомивши про це наймодавця до спливу строку договору найму у строк, встановлений договором, а якщо його не встановлено

договором, — у розумний строк. Крім того, має переважне право перед іншими особами на її придбання.

Договір найму (оренди) припиняється у разі:

- 1) закінчення строку його дії;
- 2) смерті фізичної особи-наймача, якщо інше не встановлено договором або законом;
- 3) ліквідації юридичної особи, яка була наймачем або наймодавцем;
- 4) розірвання договору на вимогу однієї із сторін у випадках, передбачених законом.

Головною підставою припинення цього зобов'язання є закінчення строку договору. Однак якщо наймач і далі користується майном після закінчення строку договору найму, то, якщо немає заперечень наймодавця протягом одного місяця, договір вважається поновленим на строк, який було раніше встановлено договором.

Від договору найму (оренди), укладеного на невизначений строк, кожна із сторін може відмовитися в будь-який час, письмово попередивши про це другу сторону за 1 місяць, а у разі найму нерухомого майна — за 3 місяці. Договором або законом може бути встановлено інший строк для попередження про відмову від договору найму, укладеного на невизначений строк.

Договір найму (оренди), укладений на певний строк, може бути розірвано лише у випадках, встановлених законом. Зокрема, відповідно до ст. 783 ЦК, наймодавець має право вимагати розірвання договору найму, якщо:

- 1) наймач користується річчю всупереч договору або призначенню речі;
- 2) наймач без дозволу наймодавця передав річ у користування іншій особі;
- 3) наймач своєю недбалою поведінкою створює загрозу пошкодження речі;
- 4) наймач не приступив до проведення капітального ремонту речі, якщо обов'язок проведення капітального ремонту було покладено на наймача.

Наймач має право вимагати розірвання договору найму, якщо:

- 1) наймодавець передав у користування річ, якість якої не відповідає умовам договору та призначенню речі;
- 2) наймодавець не виконує свого обов'язку щодо проведення капітального ремонту речі.

У разі припинення договору наймач зобов'язаний негайно повернути наймодавцеві річ у стані, в якому її було одержано, з урахуванням нормального зносу, або у стані, який було обумовлено в договорі. Інакше наймодавець має право вимагати від наймача сплати неустойки у розмірі подвійної плати за користування річчю за час прострочення.

Тема 11: Особливості договору прокату

За договором прокату наймодавець, який здійснює підприємницьку діяльність з передання речей у найм, передає або зобов'язується передати рухому річ наймачеві у користування за плату на певний строк (ст. 787 ЦК).

Правове регулювання цього договору здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 2 гл. 58 ЦК та правилами щодо прокату окремих видів майна.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний або реальний, відплатний.

Договір прокату є договором приєднання, оскільки наймодавець може встановлювати типові умови договору прокату; крім того, належить до публічних договорів.

Сторонами договору є наймодавець і наймач. Наймодавцем може бути як юридична, так і фізична особа, для якої надання речей у користування є видом підприємницької діяльності, а наймачем — лише повнолітня фізична особа за наявності у неї паспорта. Щоб одержати автомобіль, мотоцикл, моторолер, моторний човен або катер, обов'язково подають документ, який засвідчує право керувати цими транспортними засобами.

Предметом договору є рухома річ, яку використовують для задоволення побутових невиробничих потреб. Однак предмет договору прокату може бути використано і для виробничих потреб, якщо це встановлено договором.

Плата за прокат речі встановлюється за тарифами наймодавця.

Наймач має право відмовитися від договору прокату та повернути річ наймодавцеві у будь-який час. Причому плата за прокат речі, яку наймач сплатив за весь строк договору, зменшується відповідно до тривалості фактичного користування річчю.

Специфіка договору прокату полягає в тому, що: а) наймач не має права на укладення договору піднайму; б) наймач не має переважного права на купівлю речі в разі її продажу наймодавцем; в) капітальний і поточний ремонт речі здійснює наймодавець за свій рахунок, якщо він не доведе, що пошкодження речі сталося з вини наймача.

Форма договору — усна. Організація прокату видає письмовий документ, наприклад, квитанцію.

Надання предметів прокату на пляжах, катках, лижних станціях, у парках та зонах відпочинку може здійснюватися під грошову заставу, розмір якої визначає наймодавець. А особам, які відпочивають у санаторіях і будинках відпочинку предмети прокату надаються не більше, ніж на термін перебування їх у цих закладах за пред'явленням паспорта і санаторно-курортної книжки.

Побутові машини, побутова радіоелектронна апаратура та інші предмети побутової техніки мають бути опломбовані. За збереження пломби відповідає наймач.

Тема 12: Особливості окремих видів договорів найму (оренди)

За договором найму (оренди) земельної ділянки наймодавець зобов'язується передати наймачеві земельну ділянку на встановлений договором строк у володіння та користування за плату (ст. 792 ЦК).

Правове регулювання договору найму (оренди) земельної ділянки здійснюється § 3 гл. 58 ЦК, ГК України, Законом України "Про оренду землі", постановою КМ України "Про порядок реєстрації договорів оренди земельної частки (паю)" та іншими актами.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Сторонами договору є наймодавець та наймач.

Істотними умовами договору є: умови про предмет (місце розташування та розмір земельної ділянки); строк договору оренди; орендна плата (розмір, індексація, форми платежу, термін та порядок внесення і перегляду); цільове призначення, умови використання і збереження якості землі; умови повернення земельної ділянки орендодавцеві; існуючі обмеження та обтяження щодо використання земельної ділянки; сторона (орендодавець чи орендар), яка несе ризик випадкового пошкодження або знищення об'єкта оренди чи його частини; відповідальність сторін.

Предметом найму є земельна ділянка з насадженнями, будівлями, спорудами, водоймами, які містяться на ній, або без них. Під земельною ділянкою слід розуміти частину земної поверхні з установленими межами, певним місцем розташування, з визначеними щодо неї правами.

Специфіка цього договору полягає також у формі оплати орендної плати, яка може бути грошовою, натуральною або відробітковою.

Договір найму (оренди) земельної ділянки є строковим. Законодавець встановлює правило про те, що короткострокова оренда не може бути більше 5 років, а довгострокова — не більше 50 років.

Форма договору: письмова, а за бажанням сторін може посвідчуватися нотаріально.

Наймач може передати земельну ділянку або її частину в користування іншій особі (піднайм, суборенду) лише з дозволу наймача.

Певною специфікою наділено й обов'язки, які покладаються на наймача. Зокрема, наймач земельної ділянки зобов'язаний: а) використовувати земельну ділянку відповідно до мети, яку визначено в договорі; б) здійснювати комплекс заходів щодо запобігання псуванню, забрудненню земельної ділянки; в) утримуватися від порушень прав власників сусідніх земельних ділянок і суб'єктів сервітутних прав.

Договір найму (оренди) земельної ділянки припиняється:

1) у разі закінчення строку дії договору;

2) на вимогу наймача, з попереднім повідомленням про це наймача.

У разі відмови наймача від договору наймодавець має право на одержання з нього плати за 6 місяців, якщо доведе, що не міг знайти осіб, які бажали б укласти договір найму на тих самих умовах;

3) на вимогу наймодавця, якщо наймач: а) протягом одного року не почав використовувати земельну ділянку, у зв'язку з чим земельна ділянка може втратити свою споживчу вартість; б) використовує земельну ділянку не за призначенням, яке було визначено в договорі; в) незважаючи на попередження наймодавця, не вживає заходів для запобігання псуванню, забрудненню земельної ділянки або для відновлення якості земельної ділянки, що було визначено в договорі; г) протягом 3 місяців підряд не вносить плати за користування земельною ділянкою.

Ще одним особливим договором найму (оренди) слід визнати договір найму будівлі або іншої споруди, за яким наймодавець зобов'язується передати наймачеві за плату у тимчасове володіння та користування будівлю або іншу капітальну споруду.

Правове регулювання цього договору здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 4 гл. 58 ЦК та правилами щодо оренди нерухомого майна.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Форма договору: письмова, а строком на 1 рік і більше чи за бажанням однієї із сторін підлягає нотаріальному посвідченню та державній реєстрації.

Істотними умовами договору є умови про предмет найму та про розмір плати за користування. Предметом договору є будівлі або інші капітальні споруди. За своїм правовим режимом ці об'єкти належать до нерухомих речей, тому їх можна визначити як штучно збудований на земельній ділянці чи під нею (під землею) самостійний об'єкт, який фундаментально пов'язаний із земельною ділянкою, використовується (або може використовуватися) за цільовим призначенням та переміщення якого є неможливим без його знецінення та зміни його призначення. А плата, яка справляється з наймача будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини), складається з плати за користування нею і плати за користування земельною ділянкою.

Відповідно до ст. 795 ЦК, передання наймачеві будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) оформляється відповідним документом (актом), який підписують сторони договору. З цього моменту починається обчислення строку договору найму, якщо інше не встановлено договором. Наприклад, сторони можуть передбачити в договорі, що зобов'язання наймодавця щодо передання наймачеві будівлі або іншої капітальної споруди вважатиметься виконаним лише тоді, коли він фактично передасть будівлю або іншу капітальну споруду, або сплатить витрати з державної реєстрації переходу права найму тощо.

У разі припинення договірних відносин, повернення наймачем предмета договору найму оформляється відповідним документом (актом), який підписують сторони договору. Тому відмова однієї із сторін від підписання відповідного документа (акту) розглядатиметься як відмова від виконання зобов'язання про повернення предмету найму.

Специфіка договору полягає в тому, що його предмет юридично пов'язаний із земельною ділянкою. У зв'язку із цим будівля або інша капітальна споруда та земельна ділянка, на якій вони містяться, розглядаються як єдиний будівельно-технічний і господарсько-експлуатаційний об'єкт. При цьому, земельна ділянка є річчю-приналежністю головних речей — будівлі або іншої капітальної споруди. Взаємозв'язок прав наймача будівлі або іншої капітальної споруди з правами на земельну ділянку встановлено в ст. 796 ЦК, де зазначено, що одночасно з правом найму будівлі або іншої капітальної споруди (їх окремої частини) наймачеві надається право користування земельною ділянкою, на якій вони розміщені, а також право користування земельною ділянкою, яка прилягає до будівлі або споруди, у розмірі, необхідному для досягнення мети найму.

Крім того, в договорі найму сторони можуть визначити розмір земельної ділянки, яка передається наймачеві. Якщо розмір земельної ділянки у договорі не визначено, наймачеві надається право користування всією земельною ділянкою, якою володів наймодавець. Якщо наймодавець не є власником земельної ділянки, вважається, що власник земельної ділянки погоджується на надання наймачеві права користування земельною ділянкою, якщо інше не встановлено договором наймодавця з власником земельної ділянки.

Ще одним особливим договором найму (оренди) є договір найму транспортного засобу, який можна визначити як договір, за яким наймодавець зобов'язується передати наймачеві транспортний засіб за плату в тимчасове володіння та користування і надає послуги для забезпечення нормального його використання або без надання таких послуг.

Правове регулювання цього договору здійснюється спеціальними правилами, закріпленими в § 5 гл. 58 ЦК та правилами щодо оренди певних видів транспортних засобів.

Юридичні ознаки договору: взаємний, консенсуальний та відплатний.

Істотними умовами договору є умови про предмет та плату за користування. Предметом договору найму транспортного засобу можуть бути повітряні, морські, річкові судна, а також наземні самохідні транспортні засоби тощо. Крім того, сторони можуть домовитися про надання наймодавцем наймачеві комплексу послуг для забезпечення нормального використання транспортного засобу (ст. 798 ЦК).

Форма договору: письмова, а за участі фізичної особи підлягає нотаріальному посвідченню.

До основних прав наймача транспортного засобу законодавець відносить такі його можливості (ст. 800 ЦК): а) самостійно використовувати транспортний засіб у своїй діяльності; б) без згоди наймодавця укладати від свого імені договори перевезення, а також інші договори відповідно до призначення транспортного засобу. На наймача покладається обов'язок підтримувати транспортний засіб у належному технічному стані, а також нести

витрати, пов'язані з використанням транспортного засобу, в тому числі зі сплатою податків та інших платежів (ст. 801 ЦК).

Ризик випадкового знищення або випадкового пошкодження речі несе наймодавець. Тому страхування транспортного засобу здійснює наймодавець. Однак наймач зобов'язаний відшкодувати збитки, завдані у зв'язку із втратою або пошкодженням транспортного засобу, якщо він не доведе, що це сталося не з його вини. Крім того, він зобов'язаний відшкодувати шкоду, завдану іншій особі в зв'язку з використанням транспортного засобу, відповідно до глави 82 ЦК.

Законодавець виділяє такі різновиди договору найму транспортного засобу:

- договір найму транспортного засобу з екіпажем;
- договір найму транспортного засобу без екіпажу.

Відповідно до ст. 805 ЦК, управління та технічну експлуатацію транспортного засобу, переданого у найм з екіпажем, проводить його екіпаж. При цьому, екіпаж не припиняє трудових відносин з наймодавцем. Витрати на утримання екіпажу несе наймодавець. Екіпаж транспортного засобу зобов'язаний відмовитися від виконання розпоряджень наймача, якщо вони суперечать умовам договору найму, умовам використання транспортного засобу, а також якщо вони можуть бути небезпечними для екіпажу, транспортного засобу, прав інших осіб. Крім того, законом може бути встановлено також інші особливості договору найму транспортного засобу з екіпажем.

Тема13: Договори перевезення вантажів, пасажирів і багажу

Згідно зі ст. 909 ЦК України (ст. 307 ГК України) за договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату.

За договором перевезення пасажирів одна сторона (перевізник) зобов'язується перевезти другу сторону (пасажирів) до пункту призначення, а в разі здавання багажу - також доставити багаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання багажу, а пасажир зобов'язується сплатити встановлену плату за проїзд, а у разі здавання багажу - також за його провезенням (ст. 910 ЦК України).

Транспортні договори поділяються на основні і допоміжні. Основні транспортні договори опосередковують головну сферу взаємовідносин між транспортними організаціями і замовниками; до них, власне, і належить класичний договір перевезення вантажів, пасажирів і багажу. Допоміжні договори сприяють організації процесу перевезення; до них, зокрема, належать договори на організацію перевезень (термінологією ЦК України - довгостроковий договір - ст. 914), експлуатацію під'їзних колій, подачу і забирання вагонів,

експедирування тощо. Ця класифікація має велике практичне значення, оскільки від правильного первісного розмежування цих договорів залежить вибір правових джерел, що до них застосовуються, момент набрання чинності цими договорами та інші чинники. Наприклад, якщо договір перевезення вантажів є реальним і вважається укладеним з моменту здачі вантажу транспортній організації, договір на організацію перевезень вже є консенсуальним, тобто, вважається укладеним з моменту досягнення його сторонами угоди з усіх істотних умов, оскільки він не є товарною угодою і не передбачає перевезення конкретних вантажів.

Характеристика договорів перевезення вантажів і пасажирів . Предметом цих договорів є перевезення вантажу, пасажирів, їх багажу та пошти.

Найбільш загальне визначення вантажу міститься в п. 1 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні, за яким вантажем вважаються всі предмети з моменту прийняття їх для перевезень до здачі одержувачу вантажу. Згідно з п. 6 Статуту залізниць України вантажем вважаються матеріальні цінності, які перевозяться залізничним транспортом у спеціально призначеному для цього вантажному рухомому складі. При цьому пошта та запаси, призначені для споживання під час перевезення, до вантажу не належать (див. п. 3.7 Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів, затв. наказом Державного департаменту авіаційного транспорту України від 11 червня 1996 р. № 168/397).

Вантажі класифікуються за видом продукції різних виробників, фізичним станом, наявністю тари, способом вантаження і розвантаження, специфічними властивостями, масою та габаритами.

За фізичним станом вантажі поділяються на тверді, рідкі і газоподібні; за наявністю тари - на ті, для яких тара потрібна і для яких вона не потрібна.

За способом вантаження і розвантаження вантажі бувають штучними, сипучими, навалочними і наливними. Такі вантажі як швидкопсувні, небезпечні, антисанітарні та живі - мають специфічні властивості.

Залежно від маси, габаритів одного вантажного місця та специфіки вантажі поділяються на такі, перевезення яких здійснюється за загальними і за спеціальними правилами (великовагові, великогабаритні, небезпечні тощо).

Згідно з п. 2 Правил надання послуг пасажирського автомобільного транспорту, затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 лютого 1997 р. № 176, пасажиром є фізична особа, яка користується транспортним засобом, але не причетна до керування ним. Пункт 1.8 Правил перевезень пасажирів, багажу, вантажобагажу та пошти залізничним транспортом України містить більш розгорнуту характеристику пасажирів - це фізична особа, яка користується залізничним транспортом на підставі особистого проїзного документа або є членом організованої групи осіб, яка їде на підставі придбаного групового проїзного документа. Ці особи вважаються пасажирів з моменту придбання квитка на поїзд до моменту завершення поїздки. Пасажирами також вважаються

особи, що здійснюють поїздки за посвідченням, якщо це передбачено законодавством України.

Багажем, за п. 3.5 Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів, вважаються особисті речі пасажирів або екіпажу, які перевозять на борту повітряного судна, за угодою з експлуатантом. Правила надання послуг пасажирського автомобільного транспорту вже розрізняють поняття "багаж" - речі, вантаж, упаковані для відправлення транспортом, які перевозяться окремо від пасажирів, і "ручна поклажа" - упаковані для перевезення речі, що перевозяться пасажиром (п. 1).

Поштою є кореспонденція та інші предмети, що відправляються поштовою адміністрацією та призначені для неї (п. 3.15 Правил супроводження в контрольованих зонах авіапідприємств матеріальних цінностей і пасажирів).

Сторонами договору перевезення вантажів є відправник і перевізник вантажу. Крім того, у відносинах перевезення вантажу бере участь і його одержувач, не виступаючи, щоправда, стороною договору перевезення. Відносини одержувача з відправником та перевізником визначаються товарно-транспортною накладною (при перевезенні вантажів автомобільним транспортом), накладною та квитанцією (при річкових перевезеннях), коносаментом (при морських перевезеннях), накладною (при перевезенні вантажів залізницею).

Одержувач вантажу, як правило, перебуває у договірних відносинах із відправником (за договорами поставки, купівлі-продажу, комісії тощо) і вже внаслідок цих договорів повинен прийняти доставлений йому перевізником вантаж. Однак, як слушно зазначається в юридичній літературі, обов'язок одержувача прийняти і вивезти вантаж у пункті призначення впливає також з факту укладення договору перевезення конкретного вантажу і закріплюється у відповідних транспортних кодексах і статутах. Тому договір перевезення вантажу можна розглядати як договір на користь третьої особи (одержувача), для якої виникають не лише права, а й передбачені транспортними правилами обов'язки.

Сторонами договору перевезення пасажирів та їх багажу виступають перевізник і пасажир (група пасажирів).

Стаття 6 Закону України "Про транспорт" встановлює положення про те, що перевезення пасажирів, вантажів, багажу та пошти здійснюються відповідними підприємствами та організаціями, якщо це передбачено їх статутами, на загальному рівні обмежуючи тим самим участь фізичних осіб у відповідних договорах як перевізників. Натомість ГК України і ЦК України не містять заборони фізичній особі бути перевізником. ГК України, містячи у ст. 306 положення про те, що перевезення вантажів є господарською діяльністю, опосередковано зобов'язує фізичну особу, що бажає стати перевізником, набути статус суб'єкта підприємницької діяльності.

Статут внутрішнього водного транспорту Союзу РСР та Статут залізниць України містять застереження щодо права здійснення перевезень

спеціалізованими підприємствами або організаціями. Проте вже ст. 2 Кодексу торговельного мореплавства України закріплює можливість суб'єктів підприємницької діяльності, у володінні, користуванні або розпорядженні яких перебувають судна, провадити діяльність, що входить в поняття "торговельне мореплавство", за наявності у них спеціального дозволу (ліцензії) на цю діяльність. Подібне положення містить і Повітряний кодекс України, ст. 59 якого дозволяє бути повітряним перевізником будь-якій юридичній чи фізичній особі, яка виконує повітряні перевезення, має права експлуатанта авіаційної техніки.

За договором перевезення автомобільним транспортом, відповідно до Закону України "Про автомобільний транспорт", перевізником вважається особа, яка надає послуги з перевезення пасажирів чи (та) вантажу автомобільним транспортом загального користування (тобто юридична або фізична особа - суб'єкт підприємницької діяльності) (ст. 1).

Зважаючи на це, перевізником за договором перевезення вантажів та пасажирів може бути суб'єкт господарської діяльності - юридичні особи, установчі документи яких дозволяють займатися відповідним видом діяльності, і фізичні особи - суб'єкти підприємницької діяльності. Підтвердженням цьому є визначення перевізника за Законом України "Про транспортно-експедиторську діяльність: перевізник - юридична або фізична особа, яка взяла на себе зобов'язання і відповідальність за договором перевезення вантажу за доставку до місця призначення довіреного їй вантажу, перевезення вантажів та їх видачу (передачу) вантажоодержувачу або іншій особі, зазначеній у документі (ст. 1). Відправниками, одержувачами вантажу можуть бути юридичні та фізичні особи незалежно від наявності у останніх статусу суб'єкта підприємницької діяльності; пасажирями - відповідно фізичні особи.

Вантаж, пасажир та його багаж повинні бути доставлені перевізником до пункту призначення.

За змістом ст. 3 Правил повітряних перевезень вантажів пунктом призначення є місце, що зазначене в документі, який підтверджує укладання договору перевезення, у якому закінчується перевезення вантажу, пасажирів та багажу.

Перевізник зобов'язується вчасно доставити ввірений йому відправником вантаж або перевезти пасажирів та його багаж, а також видати одержувачеві та пасажирів вантаж та, відповідно, багаж.

Згідно зі ст. 919 ЦК України перевізник зобов'язаний доставити вантаж, пасажирів, багаж, пошту до пункту призначення у строк, встановлений договором, якщо інший строк не встановлений транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них, а в разі відсутності таких строків - у розумний строк. За змістом ст. 307 ГК України строк, у разі відсутності відповідних вказівок в законодавстві, повинен зазначатися в договорі, тобто є істотною

умовою договору перевезення вантажу, що виключає можливість укладення безстрокового договору перевезення вантажу.

Перевізник зобов'язаний повідомити одержувача про прибуття вантажу на його адресу. Одержувач зобов'язаний прийняти вантаж, який прибув. Він має право відмовитися від прийняття пошкодженого або зіпсованого вантажу, якщо буде встановлено, що внаслідок зміни якості виключається можливість повного або часткового використання його за первісним призначенням.

Відповідальність перевізника за збереження вантажу припиняється з моменту його видачі одержувачу в пункті призначення. Якщо одержувач не затребував вантаж, що прибув, в установлений строк або відмовився його прийняти, перевізник має право залишити вантаж у себе на зберігання за рахунок і на ризик вантажовідправника, письмово повідомивши його про це. Вантаж, не виданий одержувачеві на його вимогу протягом 30 днів після спливу строку його доставки, якщо більш тривалий строк не встановлений договором, транспортними кодексами (статутами), вважається втраченим.

Одержувач вантажу повинен прийняти вантаж, що прибув після спливу зазначених вище строків, і повернути суму, виплачену йому перевізником за втрату вантажу, якщо інше не встановлено договором, транспортними кодексами (статутами). Вантаж, не одержаний протягом 30 днів після повідомлення перевізником одержувача, вважається невитребуваним і реалізується в установленому законодавством порядку.

Відправник (пасажир) зобов'язаний оплатити послуги з перевезення. Відповідні розрахунки формуються за угодою сторін, за винятком випадків встановлення державою регульованих тарифів.

Так, наприклад, наказом Міністерства транспорту України від 8 грудня 2003 р. № 952 були затверджені Тарифи на перевезення пасажирів, багажу та вантажобагажу залізничним транспортом у внутрішньодержавному сполученні, а від 31 жовтня 1995 р. № 392 - Збірник тарифів на комплекс робіт, пов'язаних з обробленням вантажів у портах України (наказом від 12 березня 2003 р. № 188 був викладений в новій редакції).

Наказом Міністерства транспорту України від 19 листопада 2003 р. № 897 були затверджені Тарифи на перевезення пасажирів та багажу залізничним транспортом у міжнародному сполученні Схід-Захід; від 22 березня 2004 р. № 236 - соціальні пасажирські авіаційні тарифи на перевезення в межах України та ін.

Відповідальність за невиконання або неналежне виконання договору перевезення встановлена ст. ст. 920-924 ЦК України, ст. ст. 313-315 ГК України, а також у відповідних статутах і кодексах, присвячених конкретним видам транспорту; в останніх містяться і підстави звільнення сторін договору перевезення від відповідальності (див., зокрема, ст. 132 Статуту автомобільного транспорту Української РСР, ст. 176 Кодексу торговельного мореплавства України, ст. ст. 107, 108 Статуту залізниць України).

У разі порушення зобов'язань, що випливають із договору перевезення, сторони несуть відповідальність, встановлену за домовленістю сторін, якщо інше не встановлено відповідними актами транспортного законодавства.

Так, наприклад, згідно зі ст. 921 ЦК України перевізник за ненадання транспортного засобу для перевезення вантажу, а відправник за ненадання вантажу або невикористання наданого транспортного засобу з інших причин несуть відповідальність, встановлену договором, якщо інше не встановлено транспортними кодексами (статутами). Пункт 106 Статуту залізниць України передбачає, що за незабезпечення залізницею подачі вагонів і контейнерів для виконання плану перевезень та за невикористання вантажовідправником поданих вагонів і контейнерів чи відмову від вагонів і контейнерів для виконання плану перевезень сплачується штраф у таких розмірах:

- за вантажі, перевезення яких планується у тоннах і вагонах, - з тонни по 5% ставки добової плати за користування вагонами;

- за вантажі, перевезення яких планується тільки у вагонах (контейнерах), - за вагон (контейнер) по 2 добові ставки плати за користування вагонами (контейнерами).

За незабезпечення завантаження маршруту з винної сторони стягується на користь іншої сторони, крім штрафу за невиконання плану перевезень, штраф за маршрут у розмірі трьох добових ставок плати за користування вагонами.

За затримку у відправленні транспортного засобу, що перевозить пасажирів, або запізнення у прибутті такого транспортного засобу до пункту призначення перевізник сплачує пасажирів штраф у розмірі, встановленому за домовленістю сторін, транспортними кодексами (статутами), якщо перевізник не доведе, що ці порушення сталися внаслідок непереборної сили, усунення несправності транспортного засобу, яка загрожувала життю або здоров'ю пасажирів, або інших обставин, що не залежали від перевізника (ст. 922 ЦК України).

У разі прострочення доставки вантажу перевізник зобов'язаний відшкодувати другій стороні збитки, завдані порушенням строку перевезення, якщо інші форми відповідальності не встановлені договором, транспортними кодексами (статутами) (ст. 923 ЦК України). Пунктом 116 Статуту залізниць України передбачені штрафи за несвоєчасну доставку вантажів і порожніх вагонів, що належать підприємствам, організаціям, установам, громадянам - суб'єктам підприємницької діяльності, або орендованих ними, що сплачуються залізницею одержувачу (якщо не доведе, що прострочення сталося не з її вини):

- 10% провізної плати - за прострочення на 2 доби;

- 20% провізної плати - за прострочення на 3 доби;

- 30% провізної плати - за прострочення на 4 і більше діб. Також перевізник відповідає за збереження вантажу, багажу, пошти з моменту прийняття їх до перевезення та до видачі одержувачеві, якщо не доведе, що втрата, нестача, псування або пошкодження вантажу, багажу, пошти сталися внаслідок

обставин, яким перевізник не міг запобігти та усунення яких від нього не залежало. Відповідно до пунктів 113, 114 Статуту залізниць України за незбереження (втрату, нестачу, псування і пошкодження) прийнятого до перевезення вантажу, багажу, вантажобагажу залізниці несуть відповідальність у розмірі фактично заподіяної шкоди, якщо не доведуть, що втрата, нестача, псування, пошкодження виникли з не залежних від них причин. Залізниця відшкодовує фактичні збитки, що виникли з її вини під час перевезення вантажу, а саме:

- за втрату чи нестачу - у розмірі дійсної вартості втраченого вантажу чи його недостачі;

- за втрату вантажу, який здано до перевезення з оголошеною вартістю, - у розмірі оголошеної вартості, а якщо залізниця доведе, що оголошена вартість перевищує дійсну, у розмірах дійсної вартості;

- за псування і пошкодження - у розмірах тієї суми, на яку було знижено його вартість.

Загальна сума відшкодування збитку за не збережений вантаж в усіх випадках не може перевищувати суми, яка сплачується за повністю втрачений вантаж.

Поряд із відшкодуванням збитків у разі втрати вантажу залізниця відшкодовує стягнуту за цей вантаж провізну плату, якщо вона не включається у вартість втраченого вантажу.

Транспортними статутами (кодексами) або договором передбачається й майнова відповідальність відправників або одержувачів за неналежне виконання обов'язків, які передують чи необхідні для укладення договору перевезення вантажу або завершують перевізний процес - за простій вагонів або інших транспортних засобів, їх пошкодження тощо.

Тема 14: Особливості договору зберігання.

Договір зберігання належить до групи договорів, спрямованих на надання фактичних послуг. За договором зберігання одна сторона (зберігач) зобов'язується зберігати річ, яка передана їй другою стороною (поклажодавцем), і повернути її поклажодавцеві у схоронності. У договорі зберігання може бути передбачений обов'язок зберігача зберігати річ, яка буде йому передана в майбутньому. Якщо зберігання речей здійснює суб'єкт підприємницької діяльності на складах (у камерах, інших приміщеннях) загального користування, такий договір є публічним.

Договір зберігання, що передбачає обов'язок зберігача взяти річ на зберігання, має бути укладений у письмовій формі незалежно від складу учасників цього договору і вартості речі, що передається на зберігання.

Письмова форма договору вважається додержаною, якщо взяття речі на зберігання посвідчено видачею поклажодавцеві зберігальної розписки, квитанції або іншого документа, підписаного зберігачем. Замінником письмової форми може бути видача зберігачем номерного жетона, іншого знака, що посвідчує прийняття речі на зберігання (знаки легітимації). Це можна зробити

для речей, які здаються на короткострокове зберігання в гардероби установ театрів, ідалень тощо.

Договір зберігання може укладатися на певний строк і без зазначення строку. Строк у договорі зберігання встановлюється в інтересах поклажодавця. Відповідно поклажодавець може вимагати від зберігача повернення майна достроково незалежно від строку зберігання. Проте в договорі без зазначення строку зберігач управі у будь-який час відмовитись від договору, але зобов'язаний надати поклажодавцеві достатній строк для одержання ним свого майна.

Особа, що здійснює на засадах підприємницької діяльності зберігання речей на складах (у камерах, приміщеннях) загального користування, не має права відмовитися від укладення договору зберігання за наявності у неї такої можливості, тому що договори, які підлягають укладенню в таких випадках, як було зазначено вище, визнаються публічними.

Зберігач зобов'язаний вжити всіх заходів, передбачених договором, законом, іншими нормативно-правовими актами для забезпечення схоронності речі, переданої йому на зберігання. Якщо зберігання здійснюється безоплатно, зберігач зобов'язаний піклуватися про взятую на зберігання річ, як про власну. Він не має права без згоди поклажодавця користуватися переданою йому на зберігання річчю, а також надавати третім особам можливість користуватися нею. У разі небезпеки, нестачі чи пошкодження речі, зберігач зобов'язаний змінити спосіб, місце та інші умови зберігання речі, не очікуючи на вказівки поклажодавця.

Плату за зберігання, строки її внесення визначають сторони в договорі. Якщо інше не визначено договором, то й витрати зберігача зі зберігання речі також включають до винагороди за зберігання. При безоплатному зберіганні поклажодавець зобов'язаний відшкодувати зберігачеві здійснені ним витрати зі зберігання речі, якщо законом або договором не передбачено інше.

Зберігач зобов'язаний повернути поклажодавцеві або особі, зазначеній ним як одержувач, річ, що була передана на зберігання, а якщо договором було передбачено зберігання знеособлених речей (змішані родові), - - тотожну або обумовлену кількість речей того самого роду та якості. Тотожність речі, прийнятої на зберігання, і речі, повернутої поклажодавцеві, може підтверджуватися свідченнями свідків. Зберігач також зобов'язаний передати і плоди та доходи, одержані ним за час зберігання речі.

Зберігач відповідає за втрату, нестачу, пошкодження майна, переданого на зберігання. Збитки, завдані поклажодавцеві втратою, нестачею чи пошкодженням речей, відшкодовуються на загальних підставах. За втрату, нестачу чи пошкодження прийнятих на зберігання речей після того, як настав обов'язок поклажодавця взяти ці речі назад, зберігач несе відповідальність лише за наявності з його боку умислу чи грубої необережності.

Зберігач зобов'язаний на першу вимогу поклажодавця повернути річ, прийняту на зберігання, навіть якщо передбачений договором строк її зберігання ще не закінчився. Однак у цьому разі поклажодавець зобов'язаний відшкодувати зберігачеві збитки, спричинені достроковим припиненням зобов'язання, якщо інше не передбачено умовами договору.

Слід підкреслити, що розглянуті правила застосовують до всіх видів зберігання, встановлених Цивільним кодексом України, якщо правилами про окремі види зберігання не встановлено інше.

Цивільний кодекс України визначає права та обов'язки сторін за договором складського зберігання, а також спеціальних видів зберігання: зберігання у ломбарді; зберігання цінностей у банку; зберігання речей у камерах схову транспортних організацій; зберігання речей у гардеробах організацій; зберігання речей у готелях; зберігання речей, що є предметом спору (секвестр); зберігання транспортних засобів; договору охорони.

3. КРИТЕРІЇ ОЦІНКИ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Екзаменаційний білет містить два завдання, кожне з яких оцінюється в балах за певною схемою. Загальна максимальна сума балів, яку може набрати студент, становить 5,00.

Завдання екзаменаційного білету теоретичні. Вони передбачають визначення тієї чи іншої категорії, розкриття змісту, сутності явища чи процесу. Мета цих завдань – проконтролювати засвоєння студентами понятійного апарату дисципліни, здатність до переконливої аргументації щодо власної позиції. Максимальна кількість балів за це завдання – **2,5**. Залежно від того, на скільки відповідь задовольняє вказаним нижче критеріям, кількість набраних балів може зменшуватись.

При оцінюванні враховується:

вміння аналізувати нормативні документи відповідно часу і змісту документа; висловлювати власні судження з аналізу фактів і подій, що вплинули на появу окремих джерел цивільного права;

уміння користуватися відповідними понятійними інструментами, використання юридичних термінів;

визначення хронологічної послідовності історичних подій, уміння пов'язання історичних і юридичних фактів;

вміння користуватися знаннями нормативних актів для рішення конкретних правових норм і задач.

Критерії оцінювання:

Оцінка «**відмінно**» (А,В) ставиться у разі виконання всіх перелічених вище вимог. Вміння аналізувати і практично застосовувати власні судження і знання нормативних джерел і актів. Відповідне і акуратне оформлення роботи.

Оцінка «**добре**» (С,Д) виставляється у випадку, коли завдання в цілому виконано з використанням головних вимог, але студентом допущені незначні помилки в назвах документів, статтях, незначних фактах, прізвищах тощо.

Оцінка «добре» може бути виставлена у випадку неакуратного виконання робіт і перекреслення, невідповідне оформлення основних доповідей. Немовне виконання практичної частини завдання (задачі).

Оцінка «задовільно» (Д,Е) виставляється в разі неповного висвітлення питань, недостатнього знання фактичного матеріалу, помилками в аналізі нормативних актів щодо істотних питань, не вирішення практичної частини роботи (задачі).

Оцінка «незадовільно» (FХ) виставляється у випадку коли: студент допускає грубі помилки у фактичному матеріалі; не вміє аналізувати нормативні акти і інші джерела.

4. Практичні завдання для опрацювання лекційного курсу « Цивільне право (Договірні відносини) ».

Тема 1-2.

Задача 1.

Марченко – власник пансіонату уклав зі Сорокою строком на п'ять днів договір про покупку жеребця і передав тому завдаток. Через три дні він був вимушений у невідкладних справах у зв'язку з хворобою матері виїхати і повернувся аж через два тижні.

За той час Сорока продав жеребця іншій особі. На вимогу Марченко розірвати з тим договір і як було раніше домовлено передати жеребця той відповів, що жеребець переданий у добрі руки для скакової, а не господарської роботи і повернув повністю завдаток.

Невдовзі Марченко придбав іншого коня але дорожче у зв'язку з чим звернувся у суд про притягнення Сороки до відповідальності та відшкодування різниці у ціні коней.

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 2.

Позивачка подала позов до продавця квартири з який через брокера уклала попередній договір купівлі-продажу квартири про повернення сплаченого авансу у 20000 грн. який вона сплатила при укладенні такого договору.

Як виявилось позивачки уклала договір щодо покупки квартири. При його укладенні брокер продавця не попередила, що зазначена квартира перебуває під арештом. Вона самостійно виявила у нотаріуса і відмовляється від подальшого укладення та виконання договору внаслідок юридичної нечистоти його предмету. Під час засідання вона змінила вимоги в вимагає подвійної сплати сплачених попередньо сум.

Продавець заявив зустрічний позов про сплату йому 4 тис. завдатку який він сплатив у рахунок придбання для себе житла та 10000 моральної шкоди яку він зазнав стресом внаслідок відмови покупця від договору та вимаганням повернення сплаченого завдатку. Він пояснив, що на час укладення договору

дійсно квартира перебувала під арештом але до визначеного моменту укладення договору арешт було знято.

Запрошений у суд брокер пояснив, що арешт на квартиру було накладено у зв'язку із заборгованістю по сплаті комунальних платежів, а потім при їх погашенні – арешт у встановленому порядку було знято. Оскільки це не мало суттєвого значення для долі майбутнього договору то він не попередив покупця про обтяження майна.

Які факти мають значення для вирішення справи по суті?

Яке рішення слід винести суду?

Тема 3-4.

Задача 1.

Шарупа подала позов до магазину продукти де купила неякісну сметану якою отруїлась її дочка про відшкодування завданого збитку, моральної шкоди та додаткових витрат. Коли отруїлась її дочка вона була вимушена перервати відрядження і повернутися у Харків для її лікування. В докази вона передала копію чека та упаковку з сметани, та експертний висновок лабораторії харчової токсикології. Повторна експертиза районної санепідемстанції висновки підтвердила.

Медики констатували гостре отруєння кисломолочними продуктами.

Представник стверджує, що відбір і якість товарів у магазині є належним і отруєння їх товаром не могло відбутися. Вана допускає, що сметана не могла бути придбана у їх магазині чи покупець порушив правила її збереження.

Як слід вирішити справу по суті? Які юридичні факти та докази мають значення для вирішення справи?

Задача 2.

ТОВ “Витязь” придбав у магазині МКС для побутових потреб телевізор “Samsung” вартістю 1800 грн.

Через 8 місяців пройшло samozapalennya проданого телевізора. Як встановила технічна експертиза воно пройшло внаслідок конструктивних недоліків. Він загоряння телевізора пошкоджено інтер'єр кабінету, прийшла у негодність підставка, закопчено сам кабінет та суміжні приміщення. Вартість ремонту та втрат склали більше 7000 грн.

ТОВ “Витязь” звернулось до продавця з вимогою про відшкодування заподіяного збитку. Той заперечував тим, що він не є стороною у справі оскільки не є виробником, а лише торговцем. Крім того він надав справку, що в той час пройшов скачок напруги в електромережі, що й спричинило пошкодження не тільки телевізора але й інших електропобутових приладів.

Визначіть сторони зобов'язання та їх правове становище.

Якими нормативними актами врегульовані ці правовідносини ?

Тема 5

Задача 1.

Чорний подав позов до компанії Автосвіт із виплатою йому коштів за користування чужими коштами, неустойки (1 відсоток від сплаченої суми за кожний місяць прострочки) і моральної шкоди. За договором поставки „Авто світ” повинен був передати тому потриманий автомобіль Ауді чорного кольору певної комплектації не старше трьох років без пробігу по СНГ через три дні після уплати грошей. Автомобіль він намірювався подарувати своїй дружині до її дня народження, чого не міг зробити і від того страждає та переживає.

Проте і через два місяці після сплати повної суми (еквівалент 20 тис. доларів) відповідач йому автомобіль не передав, а посилався на те, що посередник не пригнав йому замовлений автомобіль. Один автомобіль під час перегонки попав у ДТП і був пошкоджений. Крім він просив звернути увагу на форс-мажор - на ринках потриманих автомобілів підходящого автомобіля нема.

Яке рішення повинен винести суд?

Тема 5-6.

Задача 1.

Дмитрів – начальник юридичного відділу та Жиліна – студентка одного з ВЗО м. Харкова жили у фактичних шлюбних відносинах на протязі трьох років після чого та його покинула і на примирення йти не захотіла. За час спільного проживання Дмитрів дарував їй подарунки антикварні речі: збірку творів Шекспіра, торшер, ланцюжок золотий та інші речі. Після того як Жиліна відмовилася до нього повернутися Дмитрів звернувся з вимогою про повернення подарунків. Як він пояснював, після того як вони припинили спільне проживання в нього стався зрив внаслідок чого він втратив роботу і опинився у скрутному матеріальному становищі.

Жиліна не заперечувала того, що отримувала дарунки за той час коли вони проживали разом. Але вважає що вона теж робила зустрічні дарунки присвятила йому кращі роки свого життя. В тому, що вона припинила спільне проживання винний Дмитрів який проявляв надмірну ревність, а реєструвати шлюб не хотів.

Яке рішення повинен винести суд?

Задача 2.

Колесова звернулась до магазину з позовом про повернення їй грошей за повернуті жіночі чобітки. Їх їй разом із копією чека подарував її наречений. Але оскільки вони не підійшли то вона вирішила їх повернути у магазин.

Магазин оскільки плата за чобітки здійснена з платіжної картки то магазин перерахував ці гроші назад на платіжну картку покупця. Колесова вважає, що вона стала власницею і їй гроші повинні бути повернені.

Яке рішення повинен прийняти суд?

Тема 8-9.

Задача 1.

Г. взяла, що перестаріла Б. шукає опікуна зустрілась з нею і на основі усної домовленості проживала у неї протягом півроку, її доглядала прибирала в квартирі, готовила їжу, купляла ліки, необхідні речі, сплачувала комунальні

послуги. Після того як було укладено договір про дожиттєве утримання Б. змінила своє ставлення і почала пред'являти претензії щодо змісту надання. У відсутність Г. Б. виставила в коридор її речі і більше в квартиру не пустила. Г. заявила позов про відшкодування заподіяного збитку у розмірі 1000 гривень – вартості потрачених на Б. за цей час коштів.

В суді вона заявила, що її мешканка морила її голодом, приводила чоловіків, погано до неї ставилася і „заїздила” та замучила зовсім. Вона вказала що викликала міліцію, після чого виїхала. Крім того вияснилось, що договір був укладеним у простій письмовій формі ніде не зареєстрований.

В процесі розгляду справи вияснилось, що таким чином Б. поступила й з іншими своїми опікунами з якими уклала договір, а потім після укладення договору по життєвого утримання заявляла такі ж претензії. Справа закінчилась точно також ж.

Співставлення текстів та почерку договорів дало підставу вважати, що вони є ідентичними.

На момент розгляду справи вияснилось, що Б. знов взяла на таких же умовах мешканців.

Як слід вирішити справу? Підготуйте проект рішення .

Задача 2.

Мар'їна подала позов до Шевцова про неналежне виконання договору дожиттєвого утримання: сплату ренти, надання житла (поселенням у квартиру набувача чи побудови нового будинку). Вона в ньому zostалась проживати. Проте через два місяці після укладення договору будинок згорів і Шевцов перестав сплачувати ренту. Як пояснила Мар'їна на її підозру будинок був підпалений її сусідами.

У суді Шевцов пояснив що він перестав платити ренту оскільки будинок згорів. Оскільки Мар'їна проживала у будинку (фактично володіла ним) то вона і повинна була відповідати н за його збереження.

Як слід вирішити справу? Підготуйте проект рішення .

Тема 10-12.

Задача 1.

Група студентів, що проживають в гуртожитку №4 ВЗО звернулася до коменданта гуртожитку з позовом про повернення грошей.

В гуртожитку за підписом коменданта появились спеціальні правила проживання „Новий порядок”, які мали суттєві відмінності від правил проживання в інших гуртожитках: заборонялось приводити в гуртожиток, користуватись електронагрівальними приладами, у тім числі й електрочайниками та кип'ятильниками. Особи що не проживають в гуртожитку не могли приходити в гості до проживаючих, а ті що проживають в ньому не могли знаходитися в інших кімнатах після 22 годин. З 23 години до 7 ранку замкались на ключ поверхові блоки в не можна було вийти з гуртожитку. За допущені порушення була встановлена система штрафів, які стягували на

підставі розпоряджень і оформлялися комендантом видачею квитанцій на яких ставився штамп гуртожитку, проводилось виселення шляхом виставлення речей на прохідну і вилучення пропуску.

Відповідач пояснив, що в дисципліна та порядок нікому ніколи ще не мішали і він вимушений був вдатися до таких заходів після того як його критикували за стан порядку й дисципліни в гуртожитку на ректораті ВЗН. Отримані за порушення кошти він спрямовував на покращення умов проживання в гуртожитку, ремонт санвузлів, кухонь того.

Які юридичні факти мають значення для вирішення справи? Яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 2.

Доліна надала у належній їй квартирі ліжкомісце Гегову. Крім житла вона здійснювала його повний його пансіон. Гегов з гроші заплатив наперед. Серед ночі повернувся чоловік Доліної і викинув Гегова разом із грошима та речами на вулицю. При тому речі по скелястому берегу скотились в море і були втрачені. Серед цих речей як заявив Гегов був рюкзак у якому знаходились гроші.

Гегов подав позов про відшкодування завданого збитку, втрачених грошей та моральної шкоди. Йому завдали побоїв я викинули як річ на вулицю.

Які відносини виникли? Як слід вирішити справу?

Задача3.

Трина за договором орендувала двокімнатну кварти у Залова, яка була у поганому стані і зробила у ній євроремонт. Ремонт вона усно узгодила з наймодавцем і виконувала своїми руками і потратилась лише на матеріали. На придбаній матеріали у неї були відповідні чеки. При ремонті вона викинула непотрібні речі, у тім числі й ті що були замінені при ремонті: люстру, сантехніку тощо.

Після проведення ремонту вона ознайомила з цим наймодавця і він його схвалив. Проте він заявив, що за проживання у такій квартирі з євроремонтом необхідно платити підвищену плату і вимагав щоб наймач звільнила займану нею квартиру. Крім того він заявив, що хоче продати квартиру. Відповідач вважає що всі у покращення наймач зробила для себе. Як наймодавець вона може розірвати договір у будь-який момент.

Які відносини виникли? Як слід вирішити справу?

Тема 13.

Задача1.

Гурін звернувся з позовом до провідника вагону про відшкодування збитку та моральної шкоди. Він розповів, що відстав від поїзда внаслідок того, що провідниця не правильно йому вказала час стоянки поїзда. Він відлучився в аптеку для придбання ліків і відстав від поїзда. Внаслідок того не була досягнута мета відрядження, він практично залишився без коштів.

Як пояснила в суді провідниця Сердова пасажир прийшов на посадку у стані сп'яніння, після продовжував пиячити у купе, на зауваження не реагував. Крім цього він користувався туалетом в санітарній зоні за що вона була оштрафована, а також зламав замок в туалеті вагону, який їй прийшлося ремонтувати за власний кошт.

До неї з питанням про час стоянки він не звертався. В вагоні є Розклад руху за яким час стоянки на цій станції встановлено в 10 хвилин. Однак в той день внаслідок ремонту поламаного замка поїзд стояв на 10 хвилин більше. Пасажир відстав від поїзда за своєї вини. Як тільки їй повідомили про те що пасажир відстав вона прийняла всі міри щодо збереження його майна: взяла до себе, зробила разом із начальником поїзда опис і по прибуття на станцію призначення поїздки пасажира здала адміністрації вокзалу під розписку.

Як слід вирішити справу по суті?

Задача 2.

Закіна звернулась до Рулева з позовом про відшкодування моральної шкоди, у якому вказала, що раннім ранком сіла у приватну машину останнього і домовилась за те, щоб той відвіз її додому в район кінотеатру „Спартак”. Як виявилось, Рулев дозволу на перевезення пасажирів не мав, а займався їх перевезенням на власний ризик.

Коли він привіз її до кінотеатру то попросив розрахуватися. На що та відмовилася в сказала що домовленість була додому, а не до кінотеатру. Після того як пасажирка відмовилась оплатити водій силою вштовхнув Закіну в машину і відвіз назад. При тому він її висварив та брутально обізвав і силою викинув з автомобіля.

Яке рішення повинен прийняти суд?

Задача 3.

Шведова по телефону вночі замовила таксі і вказала, що її необхідно відвести у приміське селище до своїх друзів. Коли прибуло таксі вона в нього сіла і назвала необхідну їй адресу.

Проте виявилось, що таксист погано знав дорогу внаслідок чого заблукав і не зміг відвести Шведову за вказаною адресою. Коли вони повернулись у місто то він заявив вимогу про сплату наданої послуги з перевезення. Шведова відмовилась за того, що мета перевезення не відбулась з вини перевізника. Шофер таксі її обляяв і відвіз у міліцію де вона була затримана за те, що знаходилась у стані сп'яніння, по дорозі приставала до шофера з непристойними пропозиціями, відмовилась від сплати за надані послуги і оскільки не мала при собі документа для встановлення особистості.

Через три години вона була відпущена. Після того звернулась з позовами до таксопарку про відшкодування завданої моральної шкоди за ненадану якісно послугу, та до районного відділу міліції про визнання дій незаконними і такими що учинені з перевищенням прав та про корупцію.

Яке рішення повинен прийняти суд?

Тема 14.

Задача 1.

Кононенко передав своєму сусіду по дачному будинку Ядикіну, що постійно проживав у садовому товаристві на зберігання електроінструменти та деякі інші речі на час зими.

Коли він приїхав на садову ділянку весною то дізнався, що коли у Ядикіна сталось захворювання і той знаходився на лікуванні його будинок обікрали невідомі. Був також вкрадені деякі передані на зберігання речі: приймач, телевізор, деревообробний станок. Електродріль згорів коли Ядикін використовував для господарських робіт. Кононенко подав позов про повернення йому переданого на зберігання майна.

Як слід вирішити суперечку?

Задача 2.

Приватний підприємець передав товарному складу на зберігання за простим складським свідоцтвом 10 тон цитрусових. При прийманні було проведено проби в встановлено відповідність цитрусових встановленим вимогам та придатність для тривалого (в межах зазначених в у договорі строків зберігання). При отриманні першої партії цитрусових для реалізації через два тижні після їх передачі було встановлено, що отримані апельсини вже довгий час зберігались і всохлись внаслідок чого втратили свіжість і свої споживчі властивості.

На заявлену претензію власник товарного складу відповів, що він видав такі апельсини і цитрусові які йому вказав представник поклажедавця.

Яке рішення слід прийняти у справі? Які юридичні факти мають значення для її розв'язання?

Задача 3.

Селіна звернулась до дирекції супермаркету з позовом про відшкодування вартості поклажі в ячейку камери схову (черевикив – 300 грн.) та 2000 моральної шкоди. У позові вона вказала, що із вказаною покупкою у сусідньому супермаркеті зайшла у продовольчий супермаркет і після того як їй заборонили пройти у торговельний зал з покупкою поклала її за в порадою охоронця в ячейку і закрила відповідним ключом, який завбрала із собою. Після покупки вона виявила що ячейка пуста і її поклажа (придбані чоловіку у подарунок черевикив пропала).

Представник супермаркету проти позову заперечувала за тим, що супермаркет не несе відповідальності за поклажу у ячейки кладовки за того, що вони знаходяться на самообслуговуванні і як вона вважає, що позивачка спеціально підлаштувала такий позов. Залучений нею свідок – охоронник супермаркету підтвердив факт поклажі, заявлення претензій щодо пропажі.

Які факти мають значення для вирішення справи по суті?

Яке рішення слід винести суду?

5.Список рекомендованої літератури:

Основна

1. Конституція України. – К.: Право, 1996. – 40 с.
2. Господарський кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – С. 303 – 458.
3. Цивільний кодекс України // Офіційний вісник України. – 2003. – №11. – С. 3 – 302.
4. Закон України “Про Антимонопольний комітет України” №3659-12 від 26 листопада 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1993.– №50.– Ст. 472.
5. Закон України “Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом” №2343-12 від 14 травня 1992 р. (у редакції від 30 червня 1999 р.) // Відомості Верховної Ради України. – 1999.– №42 – 43. – Ст. 378.
6. Закон України “Про господарські товариства” №1576-12 від 19 вересня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №49. – Ст. 682.
7. Закон України “Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб підприємців” №755-VI від 15 травня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – №31-32. – Ст. 263.
8. Закон України “Про міжнародні договори України” №1906-15 від 29.06.2004 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №50. – Ст. 540.
9. Закон України “Про захист від недобросовісної конкуренції” №236/96 від 7 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №36. – Ст. 164.
10. Закон України “Про захист економічної конкуренції” №3486-VI від 11 січня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №12. – Ст. 64.
11. Закон України “Про захист прав споживачів” №1023-12 від 12 травня 1991 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №30. – Ст. 379.
12. Закон України “Про зовнішньоекономічну діяльність” №959-12 від 16 квітня 1991 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – №29. – Ст. 377.
13. Закон України “Про ліцензування певних видів господарської діяльності” №1775-III від 1 червня 2000 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – №36. – Ст. 299.
14. Закон України “Про міжнародний комерційний арбітраж” №4002-12 від 24.02.99 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №25. – Ст. 198.
15. Закон України “Про патентування деяких видів підприємницької діяльності” від 23 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №20. – Ст. 82.
16. Закон України “Про режим іноземного інвестування” №93/96 від 19 березня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996.– №19. – Ст. 80.
17. Закон України “Про стандартизацію” №2408-III від 17 травня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №31. – Ст. 145.

18. Закон України “Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг” №2664-III від 12 липня 2001 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2002. – №1. – Ст. 1.

Додаткова

1. Антонюк О.І. Фізичні особи як суб'єкти цивільного права: Навчально-методичний посібник. – Донецьк: Норд-Пресс. 2005. 124с.
2. Гувев А.Н. Гражданское право: Учебник: В 3 т. — М.: ИНФРА-М., 2003.
3. Цивільне право України. — Частина 1/ За ред. Ч.Н. Азімова, С.Н. Приступи, В.М. Ігнатенка. — Харків: Право, 2000.
4. Цивільне право України. У двох книгах / За ред. О.В. Дзери, Н.С. Кузнецової. — К.: Юрінком Інтер, 2002.
5. Цивільне та сімейне право України: Навчально-практичний посібник/ За ред. С.О. Харитонова, А.І. Дрішлюка. — Х.: ТОВ «Одіссей», 2002.
6. Цивільний кодекс України. Коментар / За ред. С.О. Харитонова, О.М. Калітенко. — Х.: ТОВ «Одіссей»: Юрид. літ., 2003.

**Курс лекцій з «Цивільного права
(Договірні відносини)»**
для студентів напрямів підготовки
0501- Економіка підприємства, 0502 – Менеджмент

Пархоменко Марина Миколаївна

Підписано до друку 07.03.2012. Формат 60×84 1/16. Ум. друк. арк. 3,2.
Друк лазерний. Замовлення № 07/12. Тираж 30 прим.

Надруковано в Видавничому центрі КП ДВНЗ „ДонНТУ”